

”יסודות”

עיונים בחקר ההיסטוריה של צה”ל

הנחיתה בשפך האולי - ”מה עוד תבקשי מאיתנו מכורה?”

מחבר : שאול ברונפלד.

מקור : ”יסודות”, גיליון 3.

הוצאה : המחלקה להיסטוריה בצה”ל.

עורך : אלי מיכלסון.

שנת הוצאה : 2021.

תקציר המאמר :

הנחיתה בשפך האולי - "מה עוד תבקשי מאיתנו מכורה?"¹

שאול ברונפלד²

מבוא

תפקוד חיל הים במלחמת שלום הגליל (שלי"ג) זכה לשבחים בפי כול. בפתיחת המלחמה הוא איפשר לבצע איגוף ימי ונערך להשמיד את הצי הסורי, אם זה יחליט להתערב. בהמשכה הוא שימש ארטילריה מושטת, שסייעה באש לאוגדות שנלחמו בגזרת החוף הלבנוני וגם כגורם תובלתי. בכל שלבי המלחמה סייעו הצוללות וכלי שיט אחרים במודיעין ובטיווח. סיוע נוסף סיפקו לוחמי הקומנדו הימי (שייטת 13) שארבו, פשטו ופגעו במחבלים, וכן ספינות המשמר שהטילו מצור ימי על דרום לבנון. כל זאת, ללא אבדות. החיל אף סיפק תמונת ניצחון מרשימה: צנחנים וטנקים הנוחתים בשפך האולי בצהרי היום השני למלחמה, ומתקדמים לעבר מטע של עצי דקל - תמונה המזכירה מראות מכיבוש איי האוקיינוס השקט על ידי נחתים אמריקאים במלחמת העולם השנייה.

ההערכה הכללית להישגי חיל הים בולטת לנוכח הביקורת על המבצעים ביבשה, בכל שלוש הגזרות, והיא משתקפת היטב בהיסטוריוגרפיה של המלחמה.³

מה עוד יכולה מכורה לבקש מימאָיָה וממפקדיה?

מחקר זה עוסק באיגוף הימי, תוך התמקדות בהיבטים שעדיין לא זכו לפרסומים ולדיון הולם:

ראשית, תיאור מגוון ההכנות לאיגוף הימי והתייחסות לתוצאותיהן במבחן המעשה; זה עיקר המאמר. הדגש יושם על בחירת חוף הנחיתה, שיתופי הפעולה עם חיל האוויר וחיל התותחנים, הפיקוד והשליטה הימית וסד"כ הנחתות. תרגול נחיתה הצנחנים והרק"ם זכה כבר לתיאורים מחמיאים רבים ולכן לא יורחב בנושא זה.

שנית, הערכת התרומה האסטרטגית של הנחיתה באולי - הייתה או לא, ומהן הסיבות.

נושאים אלה יבוררו בעזרת מחקרים שכבר התפרסמו על שלי"ג, חלקם עדיין מסווגים, ובאמצעות תחקירים ודוחות הפקת לקחים שנחשפים כאן לראשונה. כמו כן ייעשה שימוש בזיכרונות שכתבו מפקדים אשר השתתפו במלחמה, וזאת בזהירות המתבקשת.

¹ "מלאו אסמינו בר ויקבינו יין, בתינו הומים, הומים מתינוקות ובהמתנו פורה - מה עוד תבקשי מאיתנו מכורה ואין ואין עדיין?" מילים: פנחס לנדר (אלעד), (לחן: דוד זהבי), 1933.

² שאול (סם) ברונפלד הוא עמית מחקר במחלקה להיסטוריה ובמרכז דדו לחשיבה צבאית בינתחומית. המחבר מבקש להודות לראשי המחלקה להיסטוריה, אלי"ם (במיל') ד"ר יגאל אייל וד"ר אלי מיכלסון, שיזמו את המחקר וסייעו להכנתו בכל שלביו. תודה מיוחדת לד"ר זאב אלרון, שותפי וחברי, שסיפק לי תובנות, רעיונות ומקורות לרוב. תודה לאחד לסלוי שטרך וקרא והעיר, ולספי שפר העורכת המסורה. תודה גם על הערות הוועדה האקדמית של כתב העת. אחרונים וחביבים שיבואו על התודה הם אבי צדוק ולימור יצחק מארכיון צה"ל, שעזרתם הבלתי נלאית מאפשרת זה שנים לעשות את מחקריי על תולדות חיל הים.

³ זאב אלמוג, "זרוע הים במלחמת שלום הגליל", מערכות 413, 2007 (להלן: אלמוג, זרוע הים); אברהם זהר, "חיל הים במלחמת שלום הגליל", מערכות 285, דצמבר 1982 (להלן: זהר, חיל הים); מייק אלדר, "האיגוף הימי - גורם רב חשיבות בקרב היבשה", מערכות 285, דצמבר 1982 (להלן: אלדר, האיגוף הימי - גורם רב חשיבות). ראו גם ספרי זיכרונות של ראשי חיל הים במלחמה: זאב אלמוג, מפקד שייטת 13, הפלגות חיי, חלק ב', כנרת זמורה-ביתן, דביר, 2014, (להלן: אלמוג, הפלגות חיי); מייק אלדר, שייטת 11, הקרב על הצל"ש, הוצאת מעריב, 1996 (להלן: אלדר, שייטת 11), עמ' 159-250. מייק אלדר, שייטת 13, סיפורו של הקומנדו הימי, הוצאת מעריב, 1993, עמ' 604-625. בנוסף, תיאור ארוך ומפורט מאוד של תולדות שייטת 11 (נחתות) - כלים, מפקדים, מבצעים, מלחמות וכי' - מאז 1948, כולל מלחמת שלי"ג, ניתן למצוא בערך "שייטת הנחתות" באתר ויקיפדיה. תיאור מפורט של פעולות חיל הים בשלי"ג ניתן למצוא גם בערך "הזירה הימית במבצע שלום הגליל" באתר ויקיפדיה. ניכר ששני הערכים הללו נכתבו על ידי קציני ים ותיקים ובקיאים.

לבסוף, המחקר גם יעסוק באופן שבו התבטאה הנחיתה באוולי במורשת חיל הים הרשמית והפחות-רשמית - ויצביע על פערים בין ההתרחשויות במלחמה ובהכנות לה לבין תיאורי המורשת. מה עוד יכלה מכורה לבקש מימאיה, ממפקדת חיל הים, מפיקוד הצפון, מהמטה הכללי ומשר הביטחון, בנוסף לנחיתה המוצלחת בשפך האוולי? סיכום מחקר זה מעלה כי ניתן היה לבקש סד"כ נחתות גדול יותר וכשיר יותר לפני המלחמה. וחשוב יותר, ניתן היה לבקש תכנונים מציאותיים יותר של התמרון היבשתי לעבר ביירות. לבסוף, ניתן היה לבקש מהקודקודים יתר צניעות בהצגת ההישגים של החיל.

חיל הים במלחמת של"ג

על מה יצא השבח?

שר הביטחון אריאל שרון אמר בפקודת יום ב' 14 ביוני 1982: "חיל הים הפליא לעשות בשליטה מלאה על נתיבי הים, בהנחתת כוחותינו ובכך תרם את חלקו לשיתוף הפעולה המופתי הבין זרועי והבין תחומי [...] בפעולת חיל הים הייתה דוגמא מובהקת של גישה עקיפה".⁴

הרמטכ"ל רפאל איתן אמר: "חיל הים הוא חיל חדיש מאוד. מתוחכם. משוכלל. עם ידע מבצעי ברמה גבוהה מאוד. חיל הים ביצע פעם ראשונה בהיסטוריה של מדינת ישראל, של המלחמות שלנו, הנחתת כוחות בעורף האויב. הוא הנחית כוחות משוריינים גדולים באמינות יוצאת מן הכלל, בדיוק לפי התכניות, והמשיך לעסוק בתובלה מבצעית אמפיבית של כוחות בהתאם לצרכי המבצעים. חיל הים היה פעיל גם בתחומים אחרים של סיורים ותצפיות ביעילות מרשימה".⁵

מפקד חטיבת הצנחנים 35 שנחתה בחוף לבנון, יורם יאיר, לא חסך אף הוא בשבחים: "הכל נראה בדיוק כמו בכל התרגילים". הוא הסביר ש"השלב הקריטי והמסוכן ביותר בכל המבצע - שלב הנחיתה ותפיסת ראש הגשר - הסתיים בהצלחה [...] הביצוע [היה] מושלם; ומה שחשוב מכל - ללא נפגעים".⁶ קודמו של יאיר בתפקיד, דורון רובין, קבע כי "הנחיתה באוואלי נחשבת לאחד הביצועים המוצלחים במלחמת לבנון".⁷

למחמאות הייתה שותפה מפקדת גיסות השריון, שסיפקה את גדוד הטנקים המוקטן שהשתתף בנחיתה: "מבצע הנחיתה הוכח כמהלך מפתיע ומוצלח".⁸

דברי ההערכה לחיל הים בולטים על רקע הביקורת על תפקוד כוחות היבשה בשלוש גזרות המלחמה. שלי"ג נצרבה בתודעה ככישלון של הדרג המדיני וביצועים חלשים של כוחות היבשה, כשמנגד הצטיינו חיל האוויר (בעיקר בהשמדת סוללות טילי קרקע-אוויר, טק"א, והפלת 85 מטוסי קרב של סוריה) וחיל הים.

משימות חיל הים בשל"ג

התוכנית שעל פיה יצא צה"ל למבצע "שלום הגליל" ייעדה לחיל הים את המשימות הבאות:⁹

⁴ מפקדת חיל הים, מדור חינוך, **חיל הים במלחמת "שלום הגליל"** - דפי הסבר למפקד, יוני 1982, עמ' 11.

⁵ ראיון של יעקב ארז עם רא"ל רפאל איתן, **מעריב**, 2 ביולי 1982.

⁶ אלוף (במיל') יורם יאיר [י"ה], **אתי מלבנון, חטיבת הצנחנים במלחמת של"ג**, מערכות, 1990 (להלן: יאיר, **אתי מלבנון**), עמ' 26-25.

⁷ אלוף (במיל') דורון רובין, **בדרכי שלי**, כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2018, עמ' 73 (להלן: רובין, **בדרכי שלי**).

⁸ אג"ם-מה"ד-תו"ל, **לקחי חש"ן ממבצע "שלום הגליל"**, **סיכום ראש מה"ד**, יולי 1982, עמ' 10. ארכיון צה"ל (להלן: א"צ) 55/994/1985.

⁹ מפקדת חיל הים-מספן ים-מחלקת מבצעים, **"של"ג" - פקודת מבצע ימית מס' 1**, ס.ב. 214, 5 ביוני 1982, א"צ, 223/1458/1993. תיאור קצר של תוכניות הכוח היבשתי, ראו: דני אשר, **הלחימה בגזרה המערבית במלחמת "שלום הגליל"**, יוני 1982, תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, יולי 2004 (להלן: אשר, **הלחימה בגזרה המערבית**) - עמ' 5-6 (אוגדה 91), עמ' 72-74 (אוגדה 36), עמ' 144-146 (אוגדה 96).

1. להנחית מהים חטיבת צנחנים מוקטנת (חטיבה 35 במסגרת אוגדה 96), בלילה הראשון ובלילה השני למלחמה וכך לאגף את ריכוזי המחבלים בצור וצידון; החיל גם נדרש לאבטח את אזור הנחיתה ולפרוס מארבים של שייטת 13 על ציר החוף.
2. להיערך מול בסיסי הצי הסורי ולמנוע את התערבותו בלחימה בלבנון;
3. למנוע תגבור המחבלים מהים ואת בריחתם דרך הים;
4. לסייע לכוחות היבשה באמצעות אש מתותחי 76 מ"מ המותקנים בסטי"לים.

לנחיתה נועדו שתי כוונות. הראשונה: להפתיע ולשתק את מערך ההגנה של המחבלים, שהיה פרוס לאורך כל החוף הלבנוני, ולייצר "מחסום דו־כיווני" שימנע ירידת תגבורות מצפון לבנון דרומה וגם יסכל בריחות צפונה. המחסום נועד לסייע לאוגדה 91 להשמיד מחבלים ולהרוס את תשתיותיהם בשטח שמדרום לאוול. הכוונה השנייה: להשתלט על גשרים חיוניים ונקודות מפתח ולהחיש את התמרון לעבר ביירות; שוב, תוך ניצול ההפתעה. על הכוח הנוחת הוטל להתקדם במהירות צפונה, אחרי חבירה עם חטיבות סדירות מאוגדה 36 ואוגדה 91 ולפני שהכוחות הסוריים והמחבלים יקשיחו את מערכי ההגנה בדרך לביירות. חטיבת הצנחנים, ושאר כוחות אוגדה 96 יחד עם חטיבת "גולני" וחטיבות טנקים של שתי האוגדות הנוספות, היו אמורים לתמרן במהירות לעבר פאתי ביירות וכביש ביירות-דמשק.¹⁰

יודגש שהמשימה המרכזית של הנחיתה המתוכננת הייתה לאפשר תמרון מהיר לעבר ביירות וכיתורה. המהירות נדרשה משיקולים צבאיים ומדיניים כאחד. המחסום הדו־כיווני היה אף הוא חשוב, אך פחות משמעותי, וזאת לנוכח העדיפות הברורה של העוצבות היבשתיות שתקפו את המחבלים בגזרה המערבית. ביצוע האיגוף הימי היה המשימה המאתגרת ביותר של החיל; מבצע מורכב מאוד, שחיל הים לא התנסה בשכמותו בעבר. לגבי המשימות האחרות, ניתן לומר שהחיל לא נאלץ להתמודד עם הצי הסורי, אף כי הוא נערך היטב לכך במסגרת שכונתה תוכניות "ליל א". הסורים לא הפעילו את הצי שלהם, אלא העדיפו להזעיק את צי הים התיכון הסובייטי שישמש להם מגן בנמליהם. גם המצור הימי על המחבלים לא היה אתגר גדול. ניתן להוסיף שהסיוע לכוחות היבשה מתותחי הסטי"לים, אף כי היה חידוש מועיל, לא היה גורם מרכזי בלחימה בציר החוף.

אין זה פלא שהנחיתה הייתה במרכז התיאורים של פעולות חיל הים במלחמת של"ג, וכך יהיה גם במאמר זה. כאן תוזכרנה רק הפעילויות העיקריות של פלגת הנחתות: הנחתת הכוחות בשפך האווילי והספקת שירותי תובלה ימית. אין בדברים אלה להפחית מההערכה הרבה לביצוע שאר משימות החיל, אף כי השפעתן על המלחמה הייתה צנועה יותר. בכל מקרה, לצורך הנחיתה הופעלו כל כוחות החיל במה שכונה "הקרב הימי המשולב". לוחמי שייטת 13 סייעו באיתור חוף הנחיתה בשנה שקדמה למלחמה והקימו את ראש החוף בסבב הנחיתה הראשון. שייטת הסטי"לים אבטחה את כוח הנחיתה ונערכה מול הנמלים הסוריים. הצוללות סיפקו מודיעין לפני הנחיתה ובמהלכה. היחידות הלוגיסטיות והטכנולוגיות תיקנו במהירות תקלות וסייעו לנחתות ולשאר הספינות לעמוד בעומס הפעולות שהוטלו עליהן, הרבה מעבר לתוכניות ולתחזיות.

הנחיתה¹¹

¹⁰ ראו פקודת מבצע "שלום הגליל" ומשמעויותיה אצל: שמעון גולן, של"ג בלבנון, קבלת החלטות בפיקוד העליון במלחמת שלום הגליל, משרד הביטחון - ההוצאה לאור, 2017 (להלן: גולן, של"ג בלבנון), עמ' 198-215. כוונת התמרון המהיר לעבר ביירות נחבאת בין שורות סיכומי הדיונים ופקודות המבצע, שכן לפני פרוץ המלחמה דובר בפקודות הרשמיות רק על "פגיעה במחבלים והריסת תשתיותיהם".

¹¹ סעיף זה מתבסס על שני דו"חות מפקדת חיל הים: ענף האימונים והדרכה, חיל הים בשל"ג – פעילות ולקחים עיקריים, חוברת הדרכה, ס.ב. 0001, ספטמבר 1982, א"צ 170/113/1985 (להלן: סיכום ענף אימונים והדרכה). מדור היסטוריה, מבצע של"ג,

בשפך האוולי הונחתו כוחות בחמישה סבבים ארוכים.

סבב ראשון: בלילה שבין יום ראשון ליום שני (6-7 ביוני 1982) הונחתו כוחות שהועמסו באשדוד ובחוף ניצנים: כ־720 לוחמים מחטיבת הצנחנים ואיתם תשעה טנקים, שני תומ"טים (תותחים מתנייעים) 155 מ"מ ("רוכב"), שני דחפורים, 30 נגמ"שים וזחלילית תחמושת ("אלפא") אחת; סה"כ 44 כלים.

סבב שני: בצהרי יום שני הונחתו כלי רק"ם נוספים שהועמסו בחוף אכזיב: 10 טנקים ו־39 נגמ"שים; סה"כ 49 כלים.

שני הסבבים הראשונים היו חלק מתוכנית הנחיתה המקורית, ובהמשך השבוע הראשון למלחמה הוסיפו הנחתות להעביר רק"ם מחוף אכזיב צפונה, שכן ציר החוף היה פקוק.

סבב שלישי: בשחר יום שלישי (8 ביוני) הונחתו שישה תומ"טים 175 מ"מ (רומח) ותחמושת, 13 זחליליות אלפא, 14 משאיות ריאו ושמונה נגמ"שים וזחל"מים; סה"כ 41 כלים.

בסבבים הרביעי והחמישי, בימים רביעי וחמישי (9-10 ביוני), הונחתו 38 משאיות נושאות תחמושת, 15 נגמ"שים ושלושה כלים אחרים; סה"כ 56 כלים.

הכלים שהונחתו בחמשת הסבבים הארוכים הועמסו בחוף אכזיב, חוץ מאלה של הסבב הראשון. המרחק בין אכזיב לאוולי הוא 80 ק"מ, וסבב מלא נמשך כ־12 שעות. פלגת הנחתות בפקוד מייק אלדר הנחיתה את הכלים הללו בעזרת נחתת גדולה, "בת שבע", ושתי נחתות 60 מ'.

יורם יאיר כתב: "הנחיתה הימית הייתה אולי המהלך המרשים ביותר במלחמה הזאת";¹² לסבב הראשון, שהיה גם המורכב והמסוכן ביותר: תפיסת ראש החוף על ידי לוחמי שייטת 13 ואבטחתו המיידית, אחריה נחיתה פלוגת צנחנים בסירות גומי לאבטחה מוגברת, ולבסוף ההחפה של שלוש הנחתות ופריקת שאר הצנחנים והרק"ם. שלב זה הסתיים ביום שני, 7 ביוני, בשעה 09:01, כשהנחתות עזבו ופניהן לאכזיב להעמסת הסבב השני. הנחיתה הלילית הצליחה מאוד - היא בוצעה בהפתעה ובשלמות, ללא התנגדות של ממש מצד המחבלים. איש לא נפגע בכוח המשיט ובכוח שנחת, ואף כלי לא טבע. הנחיתה תוכננה ותורגלה באופן יסודי וזהיר, גם על פי דו"ח צוות הפקת לקחים מטכ"לי שבראשו עמד מתן וילנאי.¹³

בנוסף, תוכנית הנחיתה במובנה הרחב כללה גם מעטפת כבדה לבידוד ולאבטחת הכוח הנוחת. כל השיטות - סטי"לים, צוללות וקומנדו - נערכו להשמיד את הצי הסורי אם זה יתערב בלחימה, וחיל האוויר נערך לסייע באש לנוחתים.

מייד לאחר תפיסת מאחז בראש החוף והרחבתו, יצאו פלוגות צנחנים לתפוס את שני הגשרים על האוולי ולחסום את הגישה לאזור החוף, מצפון, מדרום וממזרח. בד בבד, החל להצטבר כוח נוסף בראש החוף לאחר שמסוקי יסעור הנחיתה גדוד מוקטן של מילואי הצנחנים עם מרגמות 120 מ"מ ושתי פלוגות מגדוד 50. בשעות הצהריים של יום שני נענתה מפקדת פיקוד הצפון לדרישת אוגדה 96 והורתה לחיל הים להקדים ולהנחית, לאור יום, את כלי הסבב השני. הנחתה זו נעשתה תחת אש שנורתה מתותח בצידון, אך לכוחותינו לא היו נפגעים. במהלכה, אוגדה 96 גם קיבלה סיוע אווירי בדמות שמונה גיחות של טייסת 110 (מטוסי אֶף-16) שהטילו פצצות עשן על מקורות האש.¹⁴

פעילות ח"י בלבנון, ס.ב. 80, 1 בדצמבר 1986, א"צ 223/1458/1993 (להלן: **סיכום מדור היסטוריה**). ראו גם: **הלחימה בגזרה המערבית**, עמ' 149-165.

¹² יאיר, **אתי מלבנון**, עמ' 10.

¹³ אג"ם, מה"ד-תו"ל, **נחיתה מהים וסיוע לכוחות היבשה – צוות לקחים**, 7 בינואר 1983 (להלן: **דו"ח וילנאי**), א"צ 92/994/1985, עמ' 22. וילנאי קדם לעמוס ירון בפקוד על אוגדה 96. בשל"ג הוא הצטרף למפקדת אוגדה 36, ובתום הקרבות הוא קיבל את הפיקוד עליה והחליף את אביגדור קהלני.

¹⁴ **דו"ח וילנאי**, פרק ד'.

הסיוע התובלתי

קשיי הלחימה והתקדמות האיטיות של האוגדות בגזרה המערבית הולידו משימות חדשות: אחרי שהסתיימה הנחתת חטיבה 35. ביום רביעי (9 ביוני) העבירו הנחתות 140 כלי רק"ם (בעיקר נגמ"שים) וכ-400 צנחנים מחוף הזהרני לחוף האווילי בחמישה סבבים (שכונן "קצרים", רק 18 ק"מ). הנחתות אפשרו לעקוף את "הפקק" בצידון.¹⁵

לאחר הפסקת האש זומנו לחיל הים משימות תובלה נוספות. בימים 14 ו-15 ביוני הועברו 11 טנקים ו-22 זחל"מים לפלנגות הנוצריות בנמל ג'וניה, לראשונה גם באמצעות אוניית גל"נוע "בת גלים" (מבצע "מחזה פלאים"). בימים 16 ו-17 ביוני הונחתו באווילי 25 משאיות שנשאו תחמושת, דלק ומים לכוחותינו (מבצע "סימן טוב"). בימים 7 ו-8 באוגוסט בוצע איגוף נוסף: העברת חטיבת שריון וכוחות נוספים לנמל ג'וניה והעברת אגד ארטילרי לנמל ביירות. לצורך זה הופעלו שלוש הנחתות וכן "בת גלים" ואוניית גל"נוע נוספת (מבצע "צבעוני הרים"). המבצע המשמעותי האחרון של פלגת הנחתות היה החזרת כוחות מלבנון. בימים 22 באוגוסט עד 9 בספטמבר פונו מנמל ביירות לחוף נהרייה כ-600 טנקים, נגמ"שים ומשאיות.

סיכום העשייה

פרק זה תיאר בקיצור נמרץ את הנחיתה בחוף האווילי ואת התובלה הימית שסיפק חיל הים בהמשך הלחימה. לעיל צוטטו השבחים שהורעפו על מתכנני הנחיתה ומבצעייה, וניתן להוסיף להם את אלה של וילנאי, "הנחיתה בוצעה מתוך אילוצי נוהל קרב קשים ביותר, יחסית למבצע כה מורכב, ובוצעה באופן מושלם וללא נפגעים".¹⁶

ההכנות לנחיתה ותוצאותיהן

כללי¹⁷

נחיתה על חוף אויב היא מבצע מסוכן, מורכב וקשה לתכנון. הקשיים נעוצים, בראש ובראשונה, בסיכון הרב הכרוך בה - בשלב השיט ליעד ואחר כך בשלבי השתלטות על ראש חוף והגנה עליו מהתקפות נגד.¹⁸ על מנת לצמצם את הסיכונים ולהפיק את מרב התועלת המבצעית, נדרשה בשל"ג תוכנית נחיתה רב-זרועית מוקפדת ומתורגלת, שתשלב את חטיבת הצנחנים הסדירה (כולל לוחמי השריון והתותחנים) עם חיל הים על כל השייטות שלו ועם חיל האוויר.

אביגדור (ינוש) בן גל, שפיקד בשל"ג על הגיס המזרחי וקודם לכן על פיקוד הצפון, אמר: "זאת הייתה המלחמה המתוכננת ביותר של מדינת ישראל, המתורגלת ביותר, המתודרכת ביותר שירדה לפרטים מיקרו-טקטיים בכל הרמות".¹⁹ ישראל יזמה אותה, ולצה"ל היה זמן די והותר להתכונן. מבחינה זאת ניתן לראות את של"ג, שהובלה על ידי שר הביטחון שרון והרמטכ"ל איתן, כניגוד וכתגובה למלחמת יום הכיפורים, שבה נאלצו שניהם לאלתר בתנאים קשים מאד כמפקדי אוגדות.

¹⁵ **סיכום מדור היסטוריה**, עמ' 143.

¹⁶ **דו"ח וילנאי**, עמ' 23.

¹⁷ סעיף זה מתבסס רבות על מחקר מסווג של שמעון גולן, **מלחמת "שלום הגליל"**, **התכנון האסטרטגי מבצעי לקראת המלחמה**, אג"ם-תוה"ד, דצמבר 1995 (להלן: גולן, **מלחמת "שלום הגליל"**, **התכנון האסטרטגי מבצעי**). מחקר מעמיק ומפורט זה הוא הבסיס לחלק הראשון בספרו של גולן, "של"ג בלבנון".

¹⁸ גדעון רוז, "האיגוף הימני בקרב היבשה", **צבא ואסטרטגיה** 1, כרך 3, מאי 2011 (להלן: רוז, **האיגוף הימני**). על מורכבות הנושא, גם כאשר הכוח הנוחת לא נדרש לחצות אוקיינוסים, ראו במסמך התורתי עב הכרס של מה"ד-תו"ל, **מבצעי נחיתה**, 1984, שנכתב בעקבות לקחי של"ג.

¹⁹ **מלחמת לבנון - מבט מ-1987**, מרכז יפה למחקרים אסטרטגיים, אוניברסיטת תל אביב, מארס 1988, עמ' 63. הסיבות לפער בין ההכנות המדוקדקות לבין התוצאות המאכזבות של הלחימה היבשתית היו נושא למאמרים ולמחקרים רבים. ראו עוד בנושא זה בפרק "המאזן האסטרטגי" להלן.

הרקע לתכנונים בכל הרמות היו ההתפתחויות המאכזבות אחרי מבצע "ליטני" בקיץ 1978, שהביאו בהדרגה למחשבות בדבר הצורך במבצע צבאי רחב היקף, שיפתור אחת ולתמיד את בעיית חדירות המחבלים והירי מלבנון לעבר יישובי צפון הארץ. הביטוי למחשבות אלה היו הדיונים בקיץ 1979 בראשות שר הביטחון עזר ויצמן, שקבע: "המטרה של פעולה צבאית ישראלית נרחבת בלבנון צריכה להיות שבירת קיומם של המחבלים בדרום לבנון ואזור החוף של לבנון, על ידי מהלך צבאי לאורך החוף במרחב שבין רס־ביאדה לבירות. כמטרה משנית יש לשאוף לחיבור המובלעת הנוצרית הצפונית (אזור ג'ונייה) עם אזור הדרום לאורך החוף וניסיון להביא לכינון ממשל נוח לישראל".²⁰

במהלך השנים עד למלחמה התחלף שר הביטחון פעמיים (ראש הממשלה מנחם בגין החליף את ויצמן ב־1980 ואריאל שרון החליף את בגין ב־1981). בנוסף, סוריה התבססה בלבנון תוך שהיא הופכת לאויב לנצרים ומחזקת את ארגוני המחבלים. הלחימה של ישראל במחבלים נמשכה במתכונת הקרויה היום מערכה בין מלחמות. חדירות וירי קטיושות מצידם ופשיטות מצידנו, תוך שארה"ב מנסה להרגיע באמצעות השליח המיוחד פיליפ חביב. במקביל להתפתחויות אלה השתנו פרטי התכנונים של "פעולה צבאית נרחבת": תוכנית "בני טובים" פינתה את מקומה בקיץ 1981 ל"ארזים" ואחר כך ל"ארזים ב'", ולבסוף לתוכנית "אורנים" שהפכה ל"שלוש הגליל". תוך כדי כך נערכו שני משחקי מלחמה ("אבן בוחן" ו"שושנים") וארבע כוננויות ("מעוץ חנוכה", "דמי כניסה", "מעשי אבות" ו"קלע עץ"). התפיסות והתוכניות שהתגבשו שונות בפרטיהן זו מזו, אך משותפות לכולן מטרות־העל שסימן ויצמן ב־1979.

מאמר זה עוסק רק בגזרה המערבית של תוכנית "אורנים", שהתגבשה בסוף 1981 ונועדה להשמיד מחבלים ותשתיות בדרום לבנון, כולל ביירות, לחבור לכוחות הנוצריים וליצור רצף יבשתי בין ביירות לבין גבול ישראל. כל זאת במהירות רבה, בגלל שעון החול המדיני, ותוך התייחסות לכוחות הסוריים הפרוסים בלבנון. לא נעסוק בתוכניות הנרחבות פחות שהוגבלו לדרום לבנון – "זוהר", "חוק גומלין", "דובון", "דוב צפוני" ו"אורנים קטן".

להלן נקודות המפתח שעליהן התבססו התוכניות בגזרה המערבית: **ראשית**, למתכננים הייתה מודעות רבה לתרומת איגופים להשגה מהירה של יעדי "אורנים" המקורית, אף שלצה"ל היה יתרון כמותי ואיכותי עצום על פני המחבלים והסורים. לצד האיגוף הימי, תוכננו גם איגופים מוסקים להשתלטות מוקדמת על גשרים ומעברים, שהיו חיוניים להתקדמות מהירה של העוצבות היבשתיות. כל אמצעי הנחיתה הימית והמסוקים היו אמורים להשתתף באיגופים, והמתכננים נאלצו לתעדף את האמצעים. **שנית**, עד לדצמבר 1981 דיברו התכנונים של איגוף ימי על כוונה לנחות בשני מוקדים: האחד, מבצע "פרי הדר" – הנחתת שתי חטיבות בנמל ג'ונייה במטרה לאיים מצפון על ביירות ועל מפקדות המחבלים; השני, מבצע "אורנים", הנחתת כוחות דרומית לביירות. בדיונים נאמר כי סד"כ הנחיתה כולל את "בת שבע", שתי נחתות 60 מ' ושתי נחתות 36 מ'.²¹

בגלל מגבלת הנחתות, היה ברור שהנחיתה שתוכננה ל"אורנים" וזו של "פרי הדר" תצטרכנה להתבצע במדורג. מי הראשונה? ל"פרי הדר" היו יתרונות מבצעיים, אך הובן שיש לה גם השלכות מדיניות מרחיקות לכת. בקד"ם הרמטכ"ל ב־4 בדצמבר 1981 אמר הרמטכ"ל איתן: "הכי קל לכבוש את ביירות מצפון לג'ונייה. תוך שלוש שעות יכול גדוד טנקים וגדוד חרמ"ש לכבוש את ביירות". הוא סיכם את הדיון במילים: "על חיל

²⁰ גולן, מלחמת "שלוש הגליל", התכנון האסטרטגי־מבצעי, עמ' 7.

²¹ ראו: קד"ם שר הביטחון, 31.10.1981; גולן, מלחמת "שלוש הגליל", התכנון האסטרטגי־מבצעי, עמ' 43.

הים לבצע מאמץ עליון כדי להבטיח שיהיו אמצעים להנחית את הכוח הנחת בגיוניה והכוח צריך להיות סדיר מאומן ומתורגל" (מאוחר יותר הוחלט, משיקולים מדיניים, ש"פרי הדר" לא יבוצע).²²

שלישית, שר הביטחון שרון סיכם את הצגת התוכניות ב־30 באוקטובר 1981 ובהתייחסו לגזרה המערבית בלבנון הוא חזר על מטרות העל שקבע ויצמן ב־1979 הוא דרש להקים במהירות את הרצף הטריטוריאלי בין גבול ישראל, דרך רצועת החוף, לבין המובלעת הנוצרית בגיוניה; וזאת אף במהירות רבה יותר מזו שהוצגה בתוכניות. **רביעית**, נחיתת חטיבה 35 תוכננה להתבצע בזמנית בשני חופים, בשפך האווילי ובשפך הזהראני. **חמישית**, הרמטכ"ל איתן תמך באופן מלא באיגוף הימי, אף שחברי מטכ"ל אחרים חששו מהמהלך.²³ מהאמור לעיל עולה, כי הרצון לתחבל ולבצע איגוף ימי ליווה את התכנונים כבר בשלבים מוקדמים וחייב למצות את מלוא כושר ההנחתה. חיל הים, מצידו, דחף את הנושא והיה לו זמן די והותר להתכונן. ברוב הנושאים הוא עשה זאת היטב, כפי שיתואר להלן.

בסעיפים הבאים תתוארנה הכנות חיל הים לאיגוף ימי בשישה נושאים. כפי שנראה להלן, אף שבמבחן התוצאה הנחיתה באווילי קיבלה ציונים גבוהים - הרי לא בכל נושא נערכו ההכנות כראוי. בפרק זה ייעשה שימוש רב בתחקירים שבוצעו אחרי המלחמה בחיל הים ובמטה הכללי, במטרה להעריך את טיב ההכנות.

תרגול הנחיתה

הנחתת חטיבה הכוללת גם יחידות טנקים וארטילריה בחוף אויב היא מבצע מורכב המחייב הכשרה יסודית של הנוחתים והמנחתים, שמטבע הדברים איננה יכולה להתבצע בחוף הנחיתה המיועד. בסעיף זה יצינו התרגולים שנעשו עם לוחמי חטיבת 35 ועם השריון שצורף להם ובחירת חוף הנחיתה תתואר בסעיף הבא. לפני המלחמה התבצעו ארבעה תרגילי נחיתה גדולים: "תאוצה" נערך כבר באוקטובר 1979 בפיקוד עמוס ירון, קצין הצנחנים והחי"ר הראשי, ובמלחמת של"ג מפקד אוגדה 96 שנחתה באווילי. ב־1981 התקיימו שלושה תרגילים נוספים - "כוכב לכת" באפריל, "סרביל אדום" בנובמבר ו"ניצן" בדצמבר (לדברי מייק אלדר, האחרון היה "מודל כמעט מושלם לקראת המבצע בלבנון").²⁴ זאב אלמוג הוסיף בזיכרוניתו כי בחודשים פברואר-אפריל 1982 התקיימו שלושה אימונים ותרגילי מודל.²⁴ דורון רובין תיאר את "הריאליות" הרבה של התרגיל "כוכב לכת" של חטיבה 35, שנמשך שבוע ימים וכלל נחיתה מהים במתווה מבצעי מלא.²⁵ עוד בנושא זה ראו להלן בסעיף העוסק בשיתופי הפעולה הבין-זרועיים.

אין פלא איפוא שהנחיתה בשפך האווילי עברה חלק, למרות מורכבותה. עזרה לכך העובדה שבמועד הנחיתה הים היה חלק. בסבב הנחיתה השלישי, ביום שלישי, התברר כי חוף ההעמסה באכזיב לא הוכן די הצורך, וכלי רכב ללא הנעה קדמית נתקעו בחול; אך חיל הים התארגן במהירות ופתר את הבעיה. כמו כן התגלה קושי בהעמסת התותחים ארוכי הקנה (175 מ"מ), נושא שלא תורגל לפני המלחמה.²⁶ אלה תקלות מסוג "לא נעים, אך לא נורא", שכן לא הייתה להן השפעה של ממש על הלחימה בגזרה המערבית. עוד ניתן לציין שאי-הכנת חוף אכזיב להעמסת המשאיות הרבות הייתה ביטוי נוסף להערכה האופטימית מדי, לפיה אפשר יהיה בתוך זמן קצר להעביר את הדרגים בכביש החוף הלבנוני.

²² שם, עמ' 68.

²³ אלמוג, **הפלגות חיי**, עמ' 1270-1271.

²⁴ שם, עמ' 1269; ראו גם: **סיכום מדור היטוריה**, עמ' 81; אלדר, **שייטת 11**, עמ' 207; תיאורי אלדר הם הרחבים והצבעוניים ביותר.

²⁵ רובין, **בדרכי שלי**, עמ' 70-73.

²⁶ על הקשיים בחוף אכזיב, ראו: אלדר, **שייטת 11**, עמ' 234. על קשיי העמסת התותחים, ראו: יעקב זיגדון וסימן טוב שגיא, **תותחנים בשל"ג, סיפור מלחמה**, כנרת, זמורה-ביתן, 2015, עמ' 358-362.

היכן לנחות?

דו"ח וילנאי קבע: "היה זה מקרה מוצלח שחוף הנחיתה נקבע לבסוף באל-אוואלי" (עמ' 72). זו קביעה מוזרה משהו, שכן אין זה נהוג להשאיר ליד המקרה החלטה כה חשובה. לשיקולים הגאוגרפיים היה, כמובן, תפקיד מרכזי; בין צור לביירות היו מעט חופי נחיתה מתאימים וזאת בגלל הטופוגרפיה, וההידרוגרפיה של רצועת החוף. הנושא נבדק ברציפות על ידי לוחמי הקומנדו הימי מאז 1979 והבדיקות התמקדו בחוף האוולי ובחוף הזהראני.

שיקול נוסף בבחירת חוף הנחיתה היה פריסת מערך ההגנה החופית של המחבלים. ולבסוף, ההיגיון המבצעי של התמרון לביירות הכתיב נחיתה צפונית ככל האפשר, מצד אחד, והתחשבות בלוחות הזמנים של העוצבות שתוכננו לחבור לכוח הנוחת ולתמרון לעבר ביירות, מצד אחר.

כאמור בסעיף הקודם, חיל הים ואוגדה 96 אמנם תרגלו באופן יסודי את הנחיתה אך הרמטכ"ל ופיקוד הצפון. הם שקבעו גם היכן תתבצע הנחיתה וזאת רק בדקה ה-90.

נספח ז' (נחיתה) של "של"ג - פקודת מבצע ימית מס' 1" מיום 5 ביוני 1982 קבע שכל הכוח יונחת בזהראני. תחילה ינחתו שתי נחתות 60 מ' בחוף "אבוקה" (הדרומי), ואחרי ההשתלטות על ראש החוף תנחת "בת שבע" בחוף "המעגן" (הצפוני). ביום הוצאת הפקודה החלה להסתמן האפשרות לנחיתה ב"זמנית בזהראני ובאוולי, והדבר מצא ביטוי בגוף הפקודה. עם היציאה לים בוטלה אפשרות זאת ושר הביטחון החליט בשעה 15:00 שכל הכוח ינחת באוולי.²⁷ ההחלטה המאוחרת לגבי חוף הנחיתה יצרה קשיים גדולים, ומח"ט 35 כתב על "קוצר הזמן שבקושי הספיק לתכנון המהלך הראשוני של נחיתה כל החטיבה באוולי". שמעון פרידמן, מפקד הסיוע של חטיבה 35, אמר בראיון כי הוא "הכין תוכנית אש מדוקדקת לזהראני" ונאלץ לאלתר תוכנית לאוולי, שהייתה "חדשה ומינימלית". הוא הוסיף: "אילו הייתה לאויב ארטילריה יעילה הוא היה מחסל אותן [את פלגת ה-155 מ"מ ואת סוללת ה-120 מ"מ] תוך זמן קצר".²⁸

הבחירה באוולי אכן הייתה מוצלחת, שכן החוף התלול שם היה נוח מאוד לשני דגמי הנחתות (ראו להלן). בדיעבד התבררו יתרונותיו הנוספים: ראשית, האזור היה בתפר שבין הכוחות הצפוניים של המחבלים ושל צבא השחרור הפלסטיני (צש"ף) ומפקדותיהם בביירות לבין הכוחות הדרומיים שמפקדתם הייתה בצידון;²⁹ שנית, חוף הנחיתה היה צפוני ל"פקקים" שהתהוו בתחילת הלחימה בצור ובצידון.

סוף טוב - הכול טוב; ולא נהוג להתווכח רבות עם הצלחה. עם זאת, קשה להתחמק מהשאלה: איך קרה שדרך הפעולה המועדפת על המתכננים במשך זמן רב הייתה נחיתה בחוף הזהראני, וזאת למרות ההתנגדות הנחרצת של הגורמים המקצועיים בחיל הים. מפקד פלגת הנחתות תיאר ביכרונותיו את התנגדותו לנחיתה בזהראני בגלל הסלעים והשוניות שסיכנו את הנחתות, ובעיקר את "בת שבע" בעלת השוקע הגדול. מכשול נוסף היה הצינור הימי הגדול שהזין את המכליות בנמל הנפט. מכשולים אלה הקשו על ההחפה ביום, קל וחומר על החפה לילית, כאשר הכוח הנוחת (בחוף "אבוקה") מואר על ידי אבוקות בתי הזיקוק; מה גם שלנחתות לא היו אמצעים מודרניים למדידת עומק המים.³⁰ אלי רהב, שכיהן כראש מספן ים במהלך

²⁷ **סיכום מדור היסטוריה**, עמ' 99-101. ראו גם: אשר, **הלחימה בגזרה המערבית**, עמ' 148-149; אלמוג, **הפלגות חיי**, עמ' 1269; אלדר, **שייטת 11**, עמ' 208.

²⁸ ראו: יאיר, **אתי מלבנון**, עמ' 16-22, 34; וגם: זיגדון ושגיא, **תותחנים בשל"ג - סיפור מלחמה**, עמ' 368.

²⁹ ראובן אבירן, **מלחמת לבנון, מסמכים ומקורות ערביים, כרך ב' - המלחמה**, מערכות, 1997, עמ' 13-15, 33-35 (להלן: אבירן, **מסמכים ומקורות**). אבירן תיאר את השבירה המהירה של הלחימה המאורגנת של המחבלים וכתב שהם נערכו לנחיתה צה"ל בשפך הזהראני ובדאמור, מדרום ומצפון לשפך האוולי.

³⁰ אלדר, **שייטת 11**, עמ' 210, 235. ראו גם: **סיכום מדור היסטוריה**, המתאר את בדיקות החוף שנערכו בשנה שקדמה למלחמה. על חוף האוואלי נאמר: "בסך הכל הוכח כחוף הטוב ביותר לנחיתה - הערכה שהצדיקה עצמה בפועל במהלך המלחמה" (עמ' 82). על חוף הזהראני נאמר: "החוף אינו נוח ביותר לנחיתה נט"קים אף כי נחיתה כזאת אפשרית" (עמ' 88). במקום אחר תואר חוף הזהראני כ"חוף גרוע מבחינת אפשרות הנחיתה" (עמ' 117).

המלחמה, סיפר שגם הוא טען כי חוף הזהראני אינו מתאים בגלל הסלעים במים הרדודים וגם בעומק הים.³¹ אברהם אשור, מפקד הכוח הימי, פסק גם הוא, כי "שיטת בדיקת החופים איננה טובה" ושי"חופי הנחיתה שנבחרו בזהראני היו גרועים. היה מקום לבחור מראש בחוף אלאוואלי.³² צוות וילנאי קיבל את דעת הגורמים המקצועיים – מפקד פלגת הנחתות, מפקד המבצע בים וראש מספן ים - וקבע: "בניתוח לאחור, באם היה מופנה מבצע הנחיתה לזהראני, במקום לחוף האוואלי, המבצע היה עשוי להיתקע על החוף בגלל מגבלותיו של חוף הזהראני".³³ דו"ח וילנאי כולל ביקורת מרומזת על הליכי קביעת חוף הנחיתה, בתוך חיל הים ומול פיקוד הצפון, אך לא התעמק בהם; בקיצור, "רשומון". וגם כאן לא ניכנס לנושא המהווה פרק במלחמת האדמירלים (ראו בפרק "מורשת הנחיתה" להלן).

שיתופי הפעולה בין־זרועיים

עם הצנחנים והשריון - המקורות שעליהם מתבסס מחקר זה תיארו בהרחבה את התרגילים המשותפים של הצנחנים ואנשי השריון עם יחידות חיל הים, וסופר בהם שהכול התייחסו להכנות ברצינות רבה. אין פלא שהנחיתה הלילית התבצעה באופן חלק, "כמו בתרגיל". צוות וילנאי תיאר זאת כך: "תרגילי המודל שבוצעו הביאו להבנה טובה של השת"פ [שיתוף הפעולה] ואיפשרו בסופו של דבר ביצוע ההעמסה והנחיתה בנוהל קרב חפז. בעיות שהתעוררו במשך המבצע באו על פתרון הודות להבנה שהושגה בתרגילים וכן אילתורים שבוצעו בשטח תוך ניצול הניסיון שנרכש בתרגילים".³⁴ עוד נאמר בדו"ח: "הביצוע בשל"ג עלה על כל התרגילים שביצע צה"ל לפני כן בכל הקשור לתיאום בין הכוחות, עמידה בלוח הזמנים ושטף הביצוע".³⁵

עם חיל האוויר - דו"ח וילנאי הצביע גם על חריקות בתיאומים בין שלוש הזרועות. ראשית, הסיוע ההתקפי לנחיתה תוכנן על ידי ענף השתתפות של חיל האוויר ואג"ם אוגדה 96, ללא מעורבות גורמי חיל הים, ואילו ההחפה תוכננה על ידי ענף תכנון בחיל הים ואוגדה 96, בלא מעורבות גורמי חיל האוויר. בנוסף, לקראת המבצע לא בוצע תדריך אחרון משותף למפקדים משלוש הזרועות.³⁶ דו"ח וילנאי קבע שאחת התוצאות של היעדר שיתוף פעולה מלא בתכנונים הייתה "אי הבנה בהגדרת נחיתה שקטה [...] שהתבררה זמן קצר ביותר לפני הנחתת הכוחות".³⁷ מדובר באי־הבנה שעצרה את חיל האוויר מלתקוף את האזורים השולטים על חוף הנחיתה בזמנית עם ההחפה. צוות וילנאי לא קבע מי היה הגורם האחראי לאי־ההבנה, הוא הסתפק באמירה שהיא הייתה חמורה. נראה כי מדובר ב"רשומון" נוסף, שגם אותו הצוות העדיף שלא לברר עד תום.³⁸ לנושא נדרש גם אברהם רותם שעמד בזמנו בראש צוות מטכ"לי נוסף להפקת לקחים. צוות רותם עסק בסיוע האווירי ללחימה ביבשה, וממצאיו רלוונטיים גם לנחיתה באוול. רותם טען שחיל הים לא היה מודע ליכולות האוויריות החדשות, ומפקדיו סברו בטעות שהסיוע ילווה בירי נורים שיגלו ויסכנו את הכוח הימי, ולכן עצרו אותו.³⁹

³¹ תא"ל (מיל) אלכס אייל, ששירת כ"רע"ן תכנון במפקדת החיל, ציין, שלושים שנים אחרי, שצילומי אוויר הראו כי הזהראני היה חסום מכל הכיוונים וכי "RPG יחיד" היה יכול להפוך אותו למלכודת מוות לכוחות שינסו לצאת ממנו. הוא גם הזכיר כי לא היה מודיעין על הסלעים התת־מימיים וכי התנגדות מפקד פלגת הנחתות הייתה רטרואקטיבית; כאמור, "רשומון". ראו מכתב של אייל, 28 ביוני 2012 (ארכיון פרטי).

³² ראו: "דו"חות למבצע שלי"ג של מפקד הכוח הימי אלי"מ אשור אברהם", דו"ח וילנאי, עמ' 69-70.

³³ דו"ח וילנאי, עמ' 6. דו"ח וילנאי כולל ביקורת מרומזת על תהליכי התכנון שבעטיים היה שפך הזהראני חוף הנחיתה המועדף עד הדקה ה־90.

³⁴ שם, עמ' 8.

³⁵ שם, עמ' 6.

³⁶ שם, עמ' 8.

³⁷ שם, עמ' 6.

³⁸ שם, עמ' 30-31.

³⁹ אברהם רותם, "התפר הפרום: השתתפות חיל האוויר במלחמת היבשה במלחמת 'שלום הגליל'", מערכות 413, יולי 2007, עמ' 64. רותם נפטר ב־2006, והמאמר מבוסס על הרצאה שהוא נשא בשנת 2001. קצין האג"ם של אוגדה 96 תיאר בהתלהבות את

שנית, במהלך הנחיתה לאור היום, בסבב השני, נדרש סיוע חיל האוויר בנושאים שלא תוכננו מראש. המטוסים התבקשו בדחיפות למסך בעשן את חוף צידון, על מנת להקשות על טיווח התותח שהפגיו את הכוח הנוחת. המיסוך התבצע בהצלחה מוגבלת. בנוסף, חיל האוויר התבקש "ברגע האחרון" לספק סיוע קרוב בעזרת מסוקי קרב, ואכן הם ליוו את הסבב השני, אף כי בסופו של דבר לא אושר להם לירות לחוף.⁴⁰ דו"ח צוות רותם קבע כי לפני מלחמת שלי"ג לא זכה נושא המיסוך בעשן לטיפול הולם, לא בחיל האוויר ולא בכוחות היבשה המסתייעים. יש בכך כדי להסביר את ההצלחה המוגבלת של הניסיון למסך בעשן את חוף צידון.⁴¹

לסיכום, צוות וילנאי הגיע למסקנה שחיל האוויר לא נתן סיוע התקפי מיטבי, "בשל בעיות שליטה עם הגורמים השולטים מחוץ למערכת השליטה האווירית ('גשר' מפקד חיל הים ונציגי חיל האוויר בפצ'ן משל"ק [בפיקוד הצפון; מוצב שליטה קדמי])", וגם בגלל אי-הקפדה בתכנונים המשותפים לכל הזרועות. עם זאת, בסיכום הנושא נאמר: "חיל האוויר ביצע [את] הסיוע לכוחות המשתתפים במבצע בהתאם לדרישות ולציפיות".⁴²

סיוע באש לכוחות היבשה - במהלך המלחמה לא ירו הסטי"לים טילי ים-ים על ספינות אויב, אבל חימום המשני, תותח אוטומלרה 76 מ"מ, עשה עבודה רבה וטובה. כוחות היבשה הסתייעו בארטילריה המושטת בעיקר לפגיעה במטרות שלא התאימו לתקיפה אווירית או כאלה שתותחי הסטי"לים היו זמינים יותר לתקיפתן. הנתונים: 12 סטי"לים היו מצוידים בתותח 76 מ"מ, בוצעו 128 דרישות לסיוע אש, ונורו 6,200 פגזים.⁴³

הכוחות המסתייעים היו מרוצים מהסיוע. מעיד על כך תחקיר אוגדה 96 שהתקיים ב-20 ביוני 1982: "הסתבר כי ירי הסטי"לים היה מוצלח ביותר מנקודת מבטם של אנשי החי"ר המסתייעים [...] מכל הבחינות היה הסיוע מהים דומה מאוד לסיוע שניתן על ידי כוחות חת"מ והיה מדויק וזמין".⁴⁴ התוצאות המוצלחות היו תוצר של האימונים המשותפים, שבמהלכם נלמדה שפת הדיווח של התותחנים והקשר כולו בוצע, כאמור, בנוהלי חיל התותחנים.⁴⁵ יתר על כן, קצין מחיל התותחנים הצטרף לצוות הצוללת וביצע "קיתוק" (טיווח) עבור הסטי"לים. הניסיון המוצלח התבטא בלקח של חיל התותחנים: "בקרת אש מצוללות יעילה ביותר". דו"ח התותחנים המליץ לפתור את בעיית קשר תג"ם (תדר גבוה מאוד) עבור הקצין המטווח בצוללת ולפתח מרעום קרבה לפגזי תותח הסטי"ל.⁴⁶ דו"ח וילנאי שיבח את היערכות חיל הים בנושא מאז מבצע "ליטני" ב-1978, וגם ציין שלאוגדה 96 הייתה מודעות גבוהה לאפשרות ההסתייעות בארטילריה מושטת. הדו"ח המליץ לשפר את המודעות של כלל כוחות

יכולות התקיפה החדשות של חיל האוויר: "המרבד' הזה מופעל, בעצם מין מכשיר מכ"מ כזה, שנותן ני"צ מאוד מדויק למטוסים, למחשב של המטוס והתקיפה היא עיוורת הטייס מולך [מונחה] על ידי המחשב והוא מביא פצצה למטרה בדיוק של 50 מ' בלילה, בלי שום דבר". ראו: המחלקה להיסטוריה, **תחקיר סא"ל שמעון נוה**, נערך על ידי צוות רס"ן אורי קרן (להלן: **תחקיר נוה**), עמ' 8. לעומת זאת, מפקד חיל הים כתב בזיכרונותיו שבליל הנחיתה כלל לא היה צורך בסיוע אש, מהים או מהאוויר: אלמוג, **הפלגות חיי**, עמ' 1274. כאמור, "רשומות".

⁴⁰ דו"ח וילנאי, עמ' 34-37; ראו גם: אלדר, **שייטת 11**, עמ' 228.

⁴¹ אג"ם-מה"ד-תו"ל, צוות הפקת לקחים, **סיוע אווירי התקפי לכוחות היבשה במבצע "שלום הגליל"**, דצמבר 1982, עמ' 8-9.

⁴² דו"ח וילנאי, עמ' 33-34.

⁴³ שם, עמ' 39-42.

⁴⁴ **סיכום מדור היסטוריה**, עמ' 157.

⁴⁵ שם, עמ' 155. יצוין כי לפני המלחמה התקין החיל מחשב ירי לתותחנים. ראו גם זיכרון אישי של אלון (מיל) אליעזר (צייני) מרום, שפיקד בשלי"ג על סטי"ל: **מפי הגבורה, 30 שנים להקמת רצועת הביטחון בלבנון ו-15 שנים לנסיגה מלבנון**, המכללה הבין-זרועית לפיקוד ומטה, 2015, עמ' 124-125.

⁴⁶ קצין תותחנים ראשי, **מבצע "שלום הגליל"** – לקחי חת"מ ראשונים, יולי 1982, עמ' 3, א"צ 55/994/1985.

היבשה לשיתוף פעולה עם חיל הים, בקורסי קצינים של חיל הרגלים וחיל התותחנים, וגם המליץ על איתור חוף לתרגיל השת"פ.⁴⁷

הפיקוד והשליטה הימית

בשלב הראשון של מבצע הנחיתה רוכזו על סטי"ל הפיקוד (אח"י "גאולה") כל מפקדי הכוחות המרכזיים: מפקד אוגדה 96 עמוס ירון, מפקד המבצע בים אברהם אשור, מפקד שייטת הסטי"לים אריה רוני, מפקד שייטת 13 עוזי ליבנה ומפקד הצוללות שאול חורב.⁴⁸ קצין האג"ים של אוגדה 96 שיבח את ההחלטה: "העובדה שאפשר היה לשבת מול מפקד הכוח הימי נתנה אפשרויות בלתי רגילות למפקד הכוח שלנו [ירון]."⁴⁹

החלטה נוספת של אלמוג שזכתה לשבחים, להטיל על אשור לפקד על השלב הימי של מבצע הנחיתה, לא הייתה מובנת מאליה. מצד אחד, אשור היה מפקד בסיס אשדוד והאחראי לנושא הנחיתה, ובבסיס זה הוצבו כל כוחות אמצעי הנחיתה; מצד אחר, אזור הנחיתה היה במרחב הצפוני שעליו היה אחראי בסיס חיפה. זה היה בסיס האם של שייטת הסטי"לים ושייטת הצוללות, ובראשו עמד מפקד בכיר יותר. השיקולים של אלמוג נבעו מגישתו הכללית, שעל פיה הוא הרחיב את האחריות והסמכויות של מפקדי בסיסי החיל, ומהיכרותו המעמיקה את נושא הנחיתה מהעת שכיהן כמפקד זירת ים סוף במלחמת יום הכיפורים.⁵⁰

ריכוז הסמכות בידי אשור היה החלטה חשובה שהוצדקה במבחן המעשה, והוא נושא הפו"ש היחיד שהוזכר בתיאורי הנחיתה. דו"ח הפקת הלקחים הראשון, שהופק בחיל הים ונכתב על ידי צוות בראשות גדעון רז, עסק בהיבטים נוספים של הפיקוד והשליטה.⁵¹ דו"ח רז ציין גם הוא, כי "במהלך המבצע ובסיכומו חיל הים הצליח בכל המשימות שהוטלו עליו, הציג רמה גבוהה של ביצוע ללא תקלות וללא נפגעים" (עמ' 2-3).

עם זאת, הדו"ח הצביע על בעיות רבות שהתגלו, וקבע שנושא השליטה לא הוכן ברצינות שאפיינה את תרגולי הנחיתה עצמה. הדו"ח גם הצביע על נסיבות מקילות: ראשית, ההיקפים, האינטנסיביות והסוגים המגוונים, ללא תקדים, של המשימות שביצע חיל הים; שנית, התפקוד הבעייתי של החפ"ק המטכ"לי הקדמי שמוקם במפקדת פיקוד הצפון.

דו"ח רז הצביע על שתי בעיות יסודיות: ראשית, "בתחום זה [השליטה] לא קיים מנחה מקצועי פעיל והתורה אינה חיה והעוסקים בשליטה אינם מתייחסים אליה" (עמ' 8). שנית, "היות ובכל התחומים סייעה הכוננות למבצע 'אורנים' להכנת הכוחות, תמוה מדוע לא תורגל גם נושא השליטה (אפילו ללא הוצאת כוחות לים). ניתן להניח שנקודות חולשה עיקריות, כגון התארגנות מצפ"י [מוצב הפיקוד של חיל הים] מול תפיסות השליטה המתוכננות של צה"ל במבצע היו נחשפות" (עמ' 28).

עם זאת, דו"ח רז קבע, כי "בדרך כלל היתה השליטה בתוך הכוחות בים בסדר, להוציא מקרים בודדים של ערפול בתמונת המי"ק [מרכז ידיעות קרב] במבואות בירות כאשר ציוותי הכוחות לא נעשו בצורה תקינה". הדו"ח גם העיר כי "במלחמה ירדו פקודות לים שירדו לפרטים של צוותי הכוחות והגדרות גאוגרפיות בים.

⁴⁷ דו"ח וילנאי, עמ' 42.

⁴⁸ אלמוג, הפלגות חיי, עמ' 1272-1273.

⁴⁹ תחקיר נוה, עמ' 10. ירון קיבל את הפיקוד על כוחותיו רק אחרי החפתם. הוא עזב את סטי"ל הפיקוד בשחר יום שני והצטרף לכוחות שהתבססו בחוף.

⁵⁰ אלמוג, הפלגות חיי, עמ' 1103-1109.

⁵¹ מפקדת חיל הים - מספן ים, מבצע שלום הגליל, דו"ח צוות הפקת לקחי מלחמה, ס.ב. 504, יוני 1982, א"צ 92/994/1985 (להלן: דו"ח רז). תא"ל רז כיהן כראש מספן ים לפני תא"ל אלי רהב ולא היה בשירות פעיל בשל"ג. עם פרוץ המלחמה, מינה אותו רהב לעמוד בראש צוות גדול להפקת הלקחים, שכלל שלושה אל"מים, שישה סא"לים ושבעה רס"נים וסרנים. 71 עמודי הדו"ח גדושים בלקחים שהופקו ובהמלצות לתיקונים, בכל תחומי העשייה של חיל הים (לא רק בהקשר של מבצע הנחיתה). בהיסטוריוגרפיה של שלי"ג פרטי הדו"ח אינם מוזכרים, ונראה שהוא לא נידון במטה החיל.

בנוסף, המצפ"י דיבר עם מפקדי משנה ישירות, או במקביל למפקדי הכוחות"; "וגם כוח מש"ט [מפקד שייטת הסטי"לים] וכוח קס"ח [קצין סטי"לים חילי] פעלו עצמאית באזור המים החיוניים [בין החוף הסורי לקפריסין], דבר שגרם לקושי בהחזקת התמונה גם בים וגם במצפ"י".⁵²

הדו"ח גם הציע עקרונות מפורטים לפעולת המצפ"י, הנוגעים לגשר מפקד חיל הים (הגוף במצפ"י השולט על מבצעי החיל) מול מוקדי שליטה אחרים, וגם לצורך בחפ"ק חיל הים ליד מוצב הפיקוד הקדמי של הרמטכ"ל ולארגון עבודתה של מחלקת המבצעים במצפ"י.⁵³

סיכום תחקיר מפקד חיל הים על הפיקוד והשליטה הוא המפורט ביותר בסדרת התחקירים שקיים אלמוג. מורכבות הנושא וקוצר היריעה מונעים מלהרחיב, ודי לציין כי אלמוג חלק על ממצאי דו"ח רז וסיכם את הנושא על פי תפיסתו: "הנושא היווה את החוליה החלשה של החיל מכיוון שהוא לא הובן. עקרונות השליטה פשוט שובשו, לא מומשן כפי שקבענו, התוונו, גיבשנו ותירגלנו". הוא הוסיף שהבעיה לא הייתה נעוצה בחולשת האמצעים הטכנולוגיים והביע ביטחון שלמרות זאת, בזכות המפקדים ומערכת הלחימה, החיל היה מנצח גם אילו נדרש לנהל מלחמה כוללת בים, ולא רק מבצע נחיתה.⁵⁴

דו"ח וילנאי תיאר את בעיית הפיקוד והשליטה מזווית נוספת, הזווית הכלל-צה"לית: "השאלה העקרונית המתעוררת היא בעיית מבצע מטכ"לי למול מבצע פיקודי. בעוד שבים פעלה מפקדה משולבת אחידה הרי הגורמים השונים בה דיברו עם מפקדות שונות ברחבי הארץ ולא למול מפקדה משולבת אחודה במטכ"ל או בפיקוד". הדו"ח הבהיר כי הבעיה אינה תאורטית: "יש להניח כי אילו שלב ההנחתה היה מסתבך במקצת והיה על הדרג הבכיר לקבל החלטות הנוגעות מטבע הדברים לים יבשה ואויר, היו יכולות להיווצר בעיות תקשורת והבנה, מחוסר מפקדה אחודה משולבת ברמה מעל האוגדה".⁵⁵

לסיכום, אלמוג, מפקד החיל, ורז סגנו לשעבר הצביעו על בעיות בתחום הפו"ש; חלקן בנושאים שלא תורגלו לפני המלחמה וחלקן נגרמו על ידי גורמים שלא היו בשליטת החיל. הבעיות לא לובנו ביסודיות בדו"ח וילנאי, ומחקר זה אינו מתיימר לרדת לשורשו של עניין ("רשומון" שלישי). סביר להניח שהיעדר סיכום מסודר בנושא כה חשוב נובע, מצד אחד, מנגיעתו לשר הביטחון, לרמטכ"ל ולמפקד חיל הים, ומצד אחר - מהעובדה שלא נגרמו בעטיו תקלות של ממש במלחמה.

סד"כ הנחתות

דרישות אג"ם-מבצעים מנובמבר 1980 קבעו כי סד"כ הנחתות נושאות הטנקים (נט"קים) צריך לאפשר לחיל הים להוביל ולהנחית, בסבב אחד, צוות קרב חטיבתי משוריין הכולל: 36 טנקים (גדוד), 36 נגמ"שים (גדוד), 18 קני ארטילריה, 11 נגמ"שי הנדסה וגם כלי צמ"ה (ציוד מכני הנדסי) ודרגים בכמות לא מוגדרת. הסד"כ המונחת צריך למנות 130 כלים.⁵⁶

יכולת הנשיאה של פלגת הנחתות בגזרת הים התיכון, ערב מבצע "שלי"ג", נפלה במידה רבה מהדרישות. הפלגה כללה רק ארבע נחתות: הנחתת "בת שבע" שאורכה היה 95 מ' ושלוש נחתות 60 מ' ("אשקלון",

⁵² דו"ח רז, עמ' 5-6.

⁵³ שם, עמ' 6-11.

⁵⁴ סיכום ענף אימונים והדרכה, עמ' 16-20. הסיכום הועבר לרמטכ"ל ולפורום המטכ"ל ב-1 בנובמבר 1982.

⁵⁵ דו"ח וילנאי, עמ' 7. ראו עוד בעניין זה להלן, בסעיף על שיתופי הפעולה הבין-זרועיים.

⁵⁶ ציטוט דרישות אג"ם-מבצעים מיום 25 נובמבר 1980 מופיע אצל: מפקדת חיל הים-מספן ים-מחלקת אמל"ח, "פלטת" איפיון מבצעי, יולי 1983, עמ' 1, 5, א"צ 226/1458/1993.

"אכזיב" ו"אשדוד"); ; ארבעתן מיושנות, שהזמן ותחזוקה לא נאותה פגעו בכושרן. יכולת ההעמסה הנומינלית של הפלגה הסתכמה ב־26 טנקים ו־24 נגמ"שים; ; סה"כ 50 כלים מונחתים.⁵⁷ מספר הכלים שהונחתו בפועל היה אף נמוך מהיכולת הנומינלית: בסבב ההנחתה הראשון הונחתו 44 כלים, בשני 49 ובשלישי 41; ; סה"כ 134 כלים בשלושת הסבבים יחד. הכמות שהונחתה בשלושת דמתה לדרישת אג"ם-מבצעים לגבי הסבב הראשון. הפער בין סד"כ הנחיתה הנדרש לבין כמות הכלים שהונחתה באווילי מבטא, בעיקר, מחסור באמצעי נחיתה אך גם את הכשירות הנמוכה של הסד"כ הקיים ואת המגבלות של שפך הזהראני, יעד הנחיתה המקורי.

פחות מדי נחתות - הפער הגדול בין הרצוי המבצעי לבין המצוי הסד"כ כי אומר דרשני, שהרי המטכ"ל היה חתום הן על התכנונים והדרישות המבצעיות והן על סד"כ הנחיתה. הסתירה בין השתיים הגיעה לשיא בתחילת 1981, עת הוחלט לצמצם את כושר ההנחתה. על פי כוונת אגף התכנון, נועדה "בת גלים" להימכר, "בת שבע" ושתי נחתות 60 מ' נועדו לעבור לשימור (תופעלנה רק במצב חירום, על ידי אנשי מילואים) וכך גם שתי נחתות 36 מ' בזירת ים סוף. במערך הסדיר הייתה אמורה להישאר רק נחתת 60 מ' אחת.⁵⁸ מעניין לציין כי בד בבד עם נסיונות המטכ"ל לצמצם את סד"כ הנחיתה, הושלמה באוקטובר 1980 הקמת בית ספר להחפה בבסיס אשדוד, שנועד לשפר את הכשרת כוחות היבשה הסדירים להחפה מסירות גומי ומנט"קים.

את החוסר בנחתות ניתן להסביר על ידי שני גורמים שלא היו בשליטת חיל הים. הראשון, הקיצוצים התקציביים שנכפו על צה"ל בשנת העבודה 1981/2 בגלל החשה מסוכנת בקצב האינפלציה. בתחילת 1981/2 התבשר המטכ"ל כי יידרש לקצץ 25% מהתקציב וכי הוא לא יגדל בשנת העבודה 1981/2. הצעות אגף התכנון לקיצוצים רוחביים כללו "שמיטה" חלקית באימונים, הדממה ואחסנה של מטוסי קרב, רק"ם וספינות, קיצוצים במספר משרתי הקבע ועוד ועוד גזרות.⁵⁹

הגורם השני, התקדמות המשא ומתן לשלום עם מצרים והפינוי ההדרגתי של חצי האי סיני. תרחישי המלחמה מול מצרים והרצון לבצע איגוף ימי אסטרטרגי הם שהנחו את תכנוני צה"ל מאז מבצעי "רביב" במלחמת ההתשה. (ראו בפרק "מורשת הנחיתה" להלן). לשם כך נרכשו, במהלך מלחמת ההתשה, עבור זירת ים סוף שלוש נחתות אמריקאיות מבציר מלחמת העולם השנייה, דגם שיקמה (60 מ', "אופיר", "שבא", "תרשיש") וכן "בת שבע". אחרי מלחמת יום הכיפורים נחלשה הכוונה לנחתות בחוף המצרי של מפרץ סואץ, והביטוי לכך היה הוצאתן מהשירות של כל הנחתות מדגם שיקמה בשנת 1976. בשנות החמישים, השישים והשבעים דגלה הגישה המטכ"לית בהקמת כוח נחיתה גדול יחסית לזירת ים סוף, בשל הרצון להבטיח את חופש השיט שם, ואחר כך גם הכוונה לבצע איגוף ימי. לעומת זאת, הסד"כ הנדרש לביצוע איגוף ימי מול סוריה או לבנון נתפס כנמוך במידה רבה: במפרץ סואץ נדרש כושר הנחתה של חטיבת טנקים, ובים התיכון היה די בגודל טנקים.⁶⁰ בנוסף, הסכם השלום עם מצרים הפחית את הסכנה של לחימה דו־זירתית, מול מצרים ובחזית המזרחית, ומכאן שהוא איפשר להקצות יותר כוחות יבשה ואוויר ללחימה בצפון.

⁵⁷ מטכ"ל/אג"ת, **תכנית רב־שנתית לבניין צה"ל, "שחר", 1982-1991, מצע לדיון**, אוגוסט 1981, פרק ד', פסקה 4, עמ' 18. הנתונים המוצגים כאן מתעלמים משתי נחתות 36 מ' שנמצאו באילת והיו במצב פיזי אנוש. במקרה הטוב, כל אחת הייתה יכולה לשאת רק טנק אחד. ב"סיכום ענף אימונים והדרכה", עמ' 3, נאמר כי כושר ההעמסה של ארבע הנחתות היה 26 טנקים ו־35 נגמ"שים; ; סה"כ 61 כלים. הסד"כ כלל, בנוסף, את אוניית הגל־נוע "בת גלים", שהייתה מסוגלת להעמיס 22 כלי רק"ם, אך מגבלותיה לא אפשרו להנחית אותם בחוף. מאוחר יותר היא שימשה להעברת רק"ם לפלנגות הנוצריות בנמל גיוניה.

⁵⁸ מספן ים-מחלקת תוא"ר, **ארגון מצע לדיון סדרה א' לפ"ע 82**, 6 בדצמבר 1981, א"צ 115/955/1985. תיאור צבעוני ראו אצל: אלדר, **שייטת 11**, עמ' 174-177. אלדר ייחס את ביטול הגזרה לשימוש שנעשה בנחתות לשם העברת אמצעי לחימה לפלנגות הנוצריות בנמל גיוניה, שהתגבר בשנת 1981.

⁵⁹ לשכת ראש אגף תכנון, **הצעות עיקרי תכנית העבודה לשנת 1981**, 9 ינואר 1981, א"צ 81/329/1985.

⁶⁰ אלוף אברהם טמיר, ראש אגף תכנון, **זרוע הים בשנות ה־80**, 9 אוגוסט 1976, א"צ 80/952/1985.

האם "ייבוש" סד"כ הנחיתה על ידי המטכ"ל היה מוצדק? גם בדיעבד קשה להשיב, שכן ההחלטה קשורה ברעיון המבצעי של שלי"ג. מצד אחד, ניתן להגן על הייבוש בנימוק שלא היה צורך בהשקעה במערך נחיתה גדול, שכן עוצבות השריון תוכלנה להגיע במהירות לזהראני ולחבור לצנחנים (אם כך, קשה להבין את החלטת הרמטכ"ל ערב שלי"ג, להשמיש ולהעביר במהירות לים התיכון שתי נחתות 36 מ', שהיו במצב פיזי אנוש, ושתרומתן הפוטנציאלית המצטברת להנחתה הייתה רק שני טנקים). מצד שני, ייתכן שהתפקיד הלא מרכזי שהוענק, בסופו של דבר, לאיגוף הימי בתמרון לביירות נבע מחוסר באמצעי נחיתה, שהגביל מאוד את כמות הרק"ם שניתן היה להנחית יחד עם הצנחנים. כך או כך, ההחלטה על גודל סד"כ הנחיתה הייתה החלטה מטכ"לית ו"הקרדיט" על כוח נחיתה קטן מדי ועל הערכת היתר של יכולות חטיבות השריון לחבור עם הצנחנים באוולי שייך ל"ירוקים", במטכ"ל ובפיקוד הצפון (ראו עוד בעניין זה בפרק "המאזן האסטרטגי" להלן).

כשירות ירודה של הנחתות - מספר הנחתות נקבע בעיקר על ידי המטכ"ל, אך כשירותן הייתה באחריות החיל. בסבב הנחיתה הראשון הונחתו, כאמור, רק 44 כלים (תשעה טנקים, 30 נגמ"שים, שני תומ"טים, שני בולדוזרים וזחלילית תחמושת, אלפא, אחת). בסבב השני, שהיה אמור להתבצע אחרי 24 שעות, הונחתו 49 כלים, ובשלישי רק 41. הכמויות שהונחתו היו נמוכות מכדי לאפשר תמרון אסטרטגי מהיר לעבר ביירות והן אף היו נמוכות מ-50, מספר הכלים שהוצג לעיל על פי נתוני אגף התכנון.⁶¹ הפער מוסבר בחוסרים הבאים: "אשקלון", נחתת 60 מ', לא הייתה כשירה לשיט וכלל לא השתתפה במלחמה (שתי אחיותיה הנחיתו שלושה טנקים ושמונה נגמ"שים, כל אחת, וכך נגרעו 11 כלים מיכולת ההנחתה). "בת שבע" הנחיתה בסבב הראשון רק 22 כלים, שכן היא הועמסה בחסר כדי להקטין את השוקע, לצורך הנחיתה בזהראני. בסבב השני היא הנחיתה, באוולי, 29 כלים ומכאן שבגלל גורם זה נגרעו לפחות שבעה כלים.⁶² סיבוך נוסף בפירוש הנתונים מתייחס לכושר ההעמסה של שתי נחתות 60 מ' שהשתתפו במבצע: כל אחת הנחיתה שלושה טנקים ושמונה נגמ"שים, בעוד שנתוני אגף התכנון ציינו חמישה טנקים בלבד.

ניתן לקבוע שהכשרת הנחתות לא התבצעה ביסודיות שאפיינה את אימון הלוחמים שנחתו והימאים שהשיטו אותם. "אשקלון" לא הייתה כשירה לשיט, ואחיותיה ששטו סבלו מתקלות שהאטו אותן, מנעו מיצוי היכולות, הקשו על תפקוד המשיטים ואף סיכנו חיים; נושא קשה, שהעובדות העיקריות בו אינן שנויות במחלוקת אף כי אין הסכמה לגבי הסיבות להן.

"בת שבע", "אכזיב" ו"אשדוד" סבלו משורה של בעיות שנבעו, בעיקר, מתחזוקה לא מספקת וצפו כבר לפני שלי"ג - באימוני הנחיתה וגם בהפלגות להעברת אמצעי לחימה לכוחות הנוצריים בג'ונייה. הנחתות לא עברו שיפוצים יסודיים מאז כניסתן לשירות ("בת שבע" נבנתה ב-1971 ונחתות ה-60 מ' ב-1967).⁶³ לא נעשו בהן שדרוגים שהזמן חייב, וגם התחזוקה השוטפת הייתה מזערית. במהלך השנים הגוף החליד ונחלש, והמנועים והמערכות התקלקלו בתכיפות רבה ולא תמיד נמצאו להם חלקי חילוף. כך נותרו חדירת המים לדלת קדמית, היעדר מערכת קשר תוך-ספינתית, היעדר אמצעים לראיית לילה ומשקפות מתאימות, מגורים לא הולמים לצוות ועוד.

⁶¹ על פי פקודת מבצע ימית "שלי"ג" (ראו הערה 8 לעיל), רק 43 כלים נועדו לנחות בשפך הזהראני, ובפועל הונחתו באוולי 44.
⁶² על פי תכנוני המטכ"ל, כושר ההעמסה הנומינלי של "בת שבע" היה 11 טנקים ו-24 נגמ"שים, סה"כ 35 כלים. נראה שהנתון מתייחס לחופים לא תלולים כמו במפרץ סואץ, בעוד שבחופי לבנון כושר ההנחתה נמוך יותר, וזה שבזהראני אף נמוך מזה שבאוולי. לצורך החישוב כאן התעלמנו מהנחתת שני טנקים על ידי נחתות 36 מ' שנכללו בתכנוני המטכ"ל.
⁶³ "אכזיב" עברה אמנם שיפוץ בתחילת 1981, אך גם בו לא תוקנו כשלים יסודיים. מבקר המדינה, **דין וחשבון שנתי 33, מערכת הביטחון**, 1983, עמ' 177, א"צ 5/380/1987.

אשור, המפקד הבכיר בנושאי בניין כוח הנחיתה, קבע בדו"ח שהגיש לצוות וילנאי: "תקלות שלא טופלו לפני המבצע או שטופלו חלקית הפריעו לנט"קים למהלך הביצוע. דרישות לשיפורים בנט"קים שלא אושרו או שבוצעו באיטיות גרמו להפרעות במהלך הביצוע בתחומים רבים".⁶⁴ המשמעויות של הפרעות היו סיכון הכוחות המונחתים והימאים וגם פגיעה בביצוע המשימה; שכן התקלות האטו את התקדמות הנחתות, שהייתה איטית בלאו הכי והייתה גורם סיכון ראשון במעלה. בנוסף, התקלות הוציאו אותן זמנית ממעגל הסבבים והקשו על עבודת הצוותים המשיטים במשימה שהתארכה מעבר למתוכנן.⁶⁵

במלחמת של"ג הפך הברווזון המכוער של חיל הים לברבור יפהפה, שהכול התברכו בו - שר הביטחון, הרמטכ"ל, המפקדים באוגדה 96 והמפקדים בחיל הים. מנגד, דו"חות הלקחים תיארו מערך נחיתה נכה משהו בשל הזנחת הכלים.

מה גרם לכך? מזיכרונות מפקד חיל הים ניתן להבין כי לא הייתה הזנחה: בגלל קיצוץ שליש מתקציבו השוטף של חיל הים כבר ב־1979, ובגלל הצורך להחזיק במערך לוחם גדול להכרעה בים (סטי"לים, צוללות והקומנדו הימי) ולנהל לחימה אינטנסיבית במחבלים, לא נותר תקציב לבניית נחתות חדשות, והחיל נאלץ להמשיך ולהחזיק בנחתות הקיימות שהיו מיושנות למדי (עקב קשיי תקציב לא עברו הנחתות שיפוץ יסודי זה 16 שנה אלא טיפולים תקופתיים בלבד).⁶⁶

עם זאת, כתב אלמוג בזיכרונותיו כי אחרי של"ג הוחלט להשקיע בנחתות. לראשונה הושלמה סדרת שיפוצים של שלושת הנט"קים 60 מ', ו"בת שבע" עמדה להיכנס לשיפוץ מלא (לצד ארגון מחדש של כל מערך הנחיתה ושל נוהלי שיתוף הפעולה עם שתי הזרועות האחיות).⁶⁷

התמיהה בדבר הזנחת הנחתות מעמיקה לנוכח מסקנתו של וילנאי, כי "עלות השלמת יכולת הנחיתה [מהים והאוויר] היא שולית לעומת התועלת הצפויה [...] לאחר שחיל האוויר וחיל הים השקיעו רבות בהבטחת העליונות האווירית והימית בזירת הפעולה".⁶⁸

מצבן הפיזי הירוד של הנחתות (והמורל השפוף של צוותיהן) מעורר פליאה גם לנוכח שיקולים נוספים: ראשית, האיגוף הימי נכלל בתוכניות המבצעיות זה מכבר, והיה זמן די והותר לשפץ את הנחתות באופן יסודי. שנית, שיפוץ כזה היה פשוט ולא יקר, יחסית. שלישית, ביצוע איגוף ימי בעל השלכות אסטרטגיות היה קרוב לליבם של הרמטכ"ל ושל מפקד חיל הים. במלחמת יום הכיפורים פיקד אלמוג על זירת ים סוף ואמור היה להוציא לפועל את מבצע "אור ירוק" - הנחתת אוגדה ממוכנת בחוף מפרץ סואץ שתתמרן לעורף המצרי (בגלל נסיבות המלחמה לא יצא המבצע לפועל). יתר על כן, אחרי מלחמת יום הכיפורים, בעת השתלמותו במכללת הצי האמריקאי, הכין אלמוג מחקר שעסק בלקחים שניתן להפיק מהאיגוף הימי המוצלח מאוד של כוחות ארה"ב, שנחתו באינצ'ון בספטמבר 1950 ושינו באחת את פניה של מלחמת קוריאה.⁶⁹

במקורות הזמינים לא נמצאו הסברים משכנעים להזנחת הנחתות, ולא נותר אלא להציע השערות. יש להודות שמדובר בהשערות בלבד, שכן לנושא הנדון - תחבולנות של זרוע נגד המטכ"ל - קשה למצוא עדויות כתובות. עם זאת, ההיסטוריה של בניין הכוח של הזרועות והחילות מלמדת כי תחבולנות היא מרכיב יסודי

⁶⁴ דו"ח וילנאי, נספח ב', עמ' 74. אשור תיאר במפורט את התקלות במכ"מים, במנועים, במדחפים, בצירים, במשאבות ועוד. שם, עמ' 72-73. ראו גם: מבקר המדינה, **דין וחשבון שנתי 33**, עמ' 178-180; וגם: מפקדת חיל הים-מספן ציוד-המערך הטכני לוגיסטי, **ח"י במבצע של"ג, לקחים לביצוע**, 26 בינואר 1983, עמ' 5-8, א"צ 56/994/1985.

⁶⁵ אלדר, **שייטת 11**, עמ' 234.

⁶⁶ אלמוג, **הפלגות חיי**, עמ' 1271.

⁶⁷ שם, עמ' 1286.

⁶⁸ דו"ח וילנאי, עמ' 55.

⁶⁹ זאב אלמוג, "הזירה הימית של ישראל - הערכה ולקחים", **מערכות** 299, יולי-אוגוסט 1985, עמ' 14. ראו גם: אלמוג, **הפלגות חיי**, עמ' 957-959. ראו עוד בפרק "מורשת הנחיתה" להלן.

גם במלחמה על משימות ותקציבים. ההשערה הראשונה הועלתה על ידי מייק אלדר, שטען כי חיל הים ניסה להביא את המטכ"ל לממן את החזקת פלגת הנחתות מתקציבו הוא, וכך לשחרר כספים מתקציב חיל הים למימון הסטי"לים, הקומנדו הימי והצוללות. היו לכך תקדימים, שהרי נחתות 36 מ', ואחר כך 60 מ', נרכשו בהוראת הממשלה על מנת לספק תעסוקה למספנות ישראל, ולא כדרישה של חיל הים. לפני שלי"ג היו לחיל הים "קלפים" חזקים: הנחתות העבירו, על פי הנחיות המטכ"ל, אמל"ח לפלגות הנוצריות בג'וניה וסייעו לפעולות הביטחון השוטף בחופי לבנון. יתר על כן, בתוכניות "אורנים" ו"פרי הדר" נועדו לנחתות תפקיד חשוב. הניסיון לא צלח, שכן הרמטכ"ל לא נשבר. התוצאה: פלגת הנחתות אמנם לא נסגרה, אך גם לא הוקצבו לה הסכומים הדרושים לקיימה בכשירות סבירה מבחינת הכלים והימאים.⁷⁰

השערה שנייה קושרת את הזנחת הנחתות לכוונות, שכבר נידונו באותה עת במסגרת התוכנית הרב-שנתית (תר"ש) "שחר", לבנות במספנות ישראל נחתות משוכללות רב-תכליתיות, מהדגם שכונה לימים "פלשת". הסירוב לשפץ את הנחתות נועד, מצד אחד, לא לבזבז כספים על כלים שעומדים לצאת מהשירות, ואולי גם להבטיח, מצד אחר, שהכלים החדשים אכן יירכשו, ובקצב מהיר. כך נהג עזר ויצמן, מפקד חיל האוויר, לפני מלחמת ששת הימים, כאשר סירב לשפר ולשדרג את המטוס הצרפתי המיושן מדגם ווטור וכך להופכו למטוס תקיפה כבד (שכונה ציקלון), בעל ביצועים מצוינים לאותה תקופה, במחיר זול. ויצמן העדיף לרכוש, על הנייר, מפציץ על-קולי יקר מתוצרת חברת דאסו.⁷¹ כך נהג גם ישראל טל, סגן הרמטכ"ל בשנים שקדמו למלחמת יום הכיפורים, שהעדיף השקעה בפיתוח גשר הגלילים המהפכני על פני שיפוץ ה"תמסחים" (כלים אמפיביים מיושנים מעודפי צבא צרפת); אותם "תמסחים", שבלעדיהם ייתכן שלא היה אפשר לצלוח את תעלת סואץ מערבה.⁷² כך נהג גם שמואל טנקוס מפקד חיל הים בשנת 1958, שהתנגד לרכש הצוללות הראשונות מדגם אָס המיושן מאוד, מעודפי מלחמת העולם השנייה. הוא העדיף להמתין, עד שירווח, ורק אז לרכוש צוללות מודרניות יותר (ובינתיים להשקיע ברכש משחתות).⁷³ ייתכן ששיקול דומה הנחה את מפקד החיל בראשית שנות השמונים, כשנדרש לבחור בין שיפוץ נחתות שפג תוקפן (או אף לרכוש נחתות חלופיות לא משוכללות אך זולות) לבין השקעה בנחתות מודרניות, רב-תכליתיות ויקרות, שחיל הים רצה בהן זה מכבר.⁷⁴

סיכום ההכנות ותוצאותיהן

ישראל יזמה את מבצע שלי"ג ולמטכ"ל, למפקדות ולזרועות היה זמן די והותר להתכונן למלחמה. פרק זה לא עסק בתכנון המערכתי של הלחימה בגזרה המערבית, נושא שידון בפרק הבא; כאן הסתפקנו בתיאור ההכנות שנעשו בחיל הים ובקשרי הגומלין ביניהן לבין ההכנות במטכ"ל, בפיקוד הצפון ובזרועות האחרות. פרק זה תיאר את ההכנות ואת תוצאותיהן בשישה תחומים, וההערכות להלן מתבססות במידה רבה על ממצאי התחקירים שבוצעו אחרי המלחמה. בשני תחומים ההערכה פשוטה יחסית:

- גיבוש תורת הנחיתה והתרגולים שנעשו עם הצנחנים, השריון והתותחנים היו העשייה המסודרת ביותר, שהניבה תוצאות טובות מאוד.

⁷⁰ אלדר, שייטת 11, עמ' 176.

⁷¹ יואש צידון (ציאטו), **ביום בליל בערפל**, ספריית מעריב, 1995, עמ' 237-242, 335-350. בעזרת סגן ראש הממשלה יגאל אלון הצליח אל"ם צידון לטרפד את עסקת הרכש. מאוחר יותר התרסק אבי הטיפוס של המפציץ, והוא כלל לא נכנס לייצור סדרתי.

⁷² עמירה שחר, **חיל החימוש כמכפיל הכוח**, עמותת חיל החימוש, 2006, עמ' 142-143. בנוסף, אלוף אברהם אדן, שפיקד על גיסות השריון לפני המלחמה, האשים את טל שמנע תקציבים לרכש ולשדרוג סד"כ טנקי הפטון והצנטוריון (אמצעי ראיית לילה, מקלעי מא"ג, כיפת מפקד, אמצעי סער) לטובת פיתוח טנק המרכבה. ראו עדותו בפני ועדת אגרנט, ביום 7.1.1974, עמ' 52-98.

⁷³ אלרון וברונפלד, **המטכ"ל מול חיל הים בעשור עגום**, עמ' 205-208.

⁷⁴ זאב אלמוג, **הכוח הימי המודרני של ישראל, אחרי מלחמת יום הכיפורים**, המכון לחקר מלחמות ישראל, 2018, עמ' 132-133.

- הכנת סד"כ הנחתות, לעומת זאת, הייתה החלשה ביותר. מספרן היה קטן מאוד בגלל צמצומו אחרי חתימת הסכם השלום עם מצרים, וכשירותן הייתה נמוכה מדי בשל החלטות הזרוע.

קשה יותר לדרג את ההכנות בתחומים האחרים:

- שיתוף הפעולה עם חילות היבשה בעניין סיוע באש תותחי הסטי"לים היה טוב מאוד. לעומת זאת, הסיוע אווירי בליל הנחיתה גימגם בגלל אי-הבנות ("רשומון" ראשון), והמיסוך בעשן בצהרי היום למחרת החל בגמגום בגלל אי-היערכות קודמת להפעלתו.

- גם נושא הפיקוד והשליטה מתחלק לשניים. למפקד המבצע בים ניתנו הסמכויות הדרושות, והוא הפעילן לשביעות רצונם של כל הנוגעים בנחיתה. בנושא זה הייתה תמימות דעים; החלק הבעייתי היה חלוקת העבודה במפקדות שמעליו: בין החפ"ק המטכ"לי שהתמקם בפיקוד הצפון לבין גורמי חיל הים, וגם בין מפקד החיל לבין מצפ"י. בגוף הפרק תואר הפער בין תחקיר מפקד החיל לבין דו"ח רז, ותהיה זו יומרה לנסות להכריע בסוגיה זו; מה גם שדו"ח וילנאי לא ירד לעומקן של אי-ההסכמות, שאותן ניתן לראות כ"רשומון" שני. בכל מקרה, ההדורים בפיקוד והשליטה יושרו במהירות בימים הראשונים של המלחמה.

- בחירת חוף הנחיתה הייתה נושא קשה מלכתחילה, שכן השיקול המבצעי חייב לסנכרן אותה עם התוכניות של העוצבות היבשתיות, ואלה השתנו חדשות לבקרים, גם בגלל גורמים מדיניים. הדברים שהוצגו לעיל העלו כי הבדיקות שעשו לוחמי חיל הים לפני המלחמה הצביעו שחוף האווילי מתאים יותר, וכי מגבלות חוף הזהראני היו עלולות לפגוע בהצלחת הנחיתה ("רשומון" שלישי). דו"ח וילנאי הסתפק באמירה שמדובר במקרה מוצלח שחוף הנחיתה נקבע לבסוף באווילי, ולא חקר למה נדחו הסתייגויות הדרג המקצועי בחיל הים לנחיתה בזהראני.

- דו"ח וילנאי סיכם את ההכנות לנחיתה וביצועה במילים:

"תנאי המבצע היו אידיאליים מכל בחינות, הים היה נוח ומזג האויר קלאסי למבצע מסוג זה. חוף לבנון ותנאי הים היו מוכרים מפעילות בט"ש ארוכה, עליונות אווירית וימית היו מוחלטות ללא ספק. רוב הגייסות אשר לקחו חלק במבצע היו מעורבים באימונים משולבים רבים לקראת המבצע, ואין ספק כי אלה תרמו רבות להצלחת המבצע".⁷⁵

עוד נאמר בו: "הנחיתה בוצעה מתוך אילוצי נוהל קרב קשים ביותר, יחסית למבצע כה מורכב, ובוצעה באופן מושלם וללא נפגעים".

האילוצים שהזכיר וילנאי היו: ראשית, דחיית ההחלטה באיזה חוף לנחות עד לרגע האחרון. שנית, הקדמת תחילתה של כניסת האוגדות ללבנון לבוקר יום ראשון, במקום לליל אותו יום, שהייתה עלולה לשלול מהנחיתה את גורם ההפתעה.⁷⁶

לדברים אלה אפשר להוסיף, בדיעבד, כי אף שהנחיתה הייתה יזומה וכי היא תוכננה והוכנה במשך זמן רב - הרי במהלך ביצועה היו התרחשויות, לטובה ולרעה, שלא נצפו מראש. לטובה פעלו היעדר הגנת החופים מצד המחבלים וגם התקדמות העוצבות היבשתיות בשעות הראשונות, שהביאה את שר הביטחון להחליט שהנחיתה תתקיים בחוף האווילי, ולא בזהראני. לטובה פעל גם כושר האלתור שפטר בעיות שלא תורגלו לפני

⁷⁵ דו"ח וילנאי, עמ' 5.

⁷⁶ יאיר, אתי מלבנון, עמ' 22-23.

המלחמה, כמו העמסת תותחים כבדים על הנחתות, הקמת בסיס העמסה יעיל בחוף אכזיב, יישור הדורים בפו"ש ועוד.

לרעה פעלו מספר התפתחויות, שלא היו קריטיות - אלה שדו"ח וילנאי כינה "אילוצים" - וגם חוסר תיאום בדבר הסיוע האווירי בליל הנחיתה, התקלות בנחתות ועוד.

לסיכום הסיכום ניתן לומר, כי ההכנות לאיגוף הימי נעו בין טובות מאוד (תרגיל הנחיתה) לבין גרועות אך לא-קריטיות (סד"כ הנחתות). אלה, יחד עם ההפתעה המוחלטת שנחתה על המחבלים (תרתני משמע), הביאו להשגים שתוארו לעיל.

המאזן האסטרטגי

למלחמת של"ג היו יומרות אסטרטגיות רבות. הן תוארו מפורשות בתוכנית מבצע "אורנים", אם כי ניסוחיהן עורפלו בתוכנית "אורנים מתגלגל", שעל פיה החלה המלחמה. פרק זה יעסוק בשאלה האם הנחיתה באוול הביאה להישגים המקווים בגזרה המערבית. הישגים אלה, יחד עם ההישגים בגזרה המרכזית והמזרחית, היו אמורים להגשים את היעדים האסטרטגיים שלשמן נשלח צה"ל למלחמה.

הרעיון המבצעי

הנחיתה בחוף לבנון נועדה להביא שני הישגים:

הראשון, בידוד המרחב שיאפשר לכוחות צה"ל לפגוע קשות במחבלים ובתשתיותיהם בדרום לבנון. השני, הכוח המאגף היה אמור לאפשר גם תמרון מהיר לעבר ביירות. המהירות נדרשה משיקולים מדיניים וגם מתוך רצון למצות את היתרונות המבצעיים של הנחיתה המפתיעה. תמרון מהיר היה מונע מהסורים ומהמחבלים להקשיח את מערכי ההגנה וחוסך אבדות לצה"ל.

למאמץ בגזרה המערבית הוקצו שלוש אוגדות (אוגדות 96 ו-36 הסדירות והאוגדה המרחבית 91), סיוע אווירי ואמצעי נחיתה לכוח חזק, שהיה אמור לתמרן לביירות ובו־בזמן לטפל במחבלים בדרום לבנון. לצידון בגזרה המרכזית, הוטל על אוגדה 162 הסדירה לתמרן במהירות על גב ההר, בציר לא מוגן, ולהיאחז בכביש ביירות-דמשק. מאמצי התמרון בגזרות המערבית והמרכזית היו אמורים להביא לכיתור ביירות מדרום וממזרח בתוך 48 שעות ולכלוא בתוכה את הכוחות הסוריים ואת המחבלים ומפקדותיהם. התוכניות למלחמה מלמדות כי אף שלצה"ל היו יתרון ההפתעה ועדיפות אדירה, הרעיונות המבצעיים התבססו גם על מהלכים תחבולניים: הנחיתה בחופי דרום לבנון, איגופים אנכיים והתמרון המתגנב של אוגדה 162 (נציין, אך לא נפרט, כי בתוכניות המבצעיות שגובשו ממאי 1981 עד ינואר 1982 דובר גם על איגוף ימי מרחיק לכת – הנחתת חטיבת חי"ר וחטיבת טנקים מופחתת בנמל ג'ונייה [מבצע "פרי הדר"] וכיבוש מהיר של ביירות בעזרת הפלנגות הנוצריות).

עוד נציין כי שרשרת הפיקוד הורכבה ממפקדים מנוסים מאוד שחשיבה תחבולנית לא הייתה זרה להם. רבים מהם, בעבר או בהווה, היו לוחמי חי"ר - שר הביטחון, הרמטכ"ל ומפקד פיקוד הצפון, ברובד העליון, וגם מפקדי אוגדות 96 ו-91 ומפקדי החטיבות 35, 1 ו-500, שהובילו את המלחמה בשלב הראשון.

למרות כל אלה, הנחיתה באוול לא התגלתה כאיגוף אסטרטגי, והכוחות נאלצו לנהל קרבות הבקעה בדרך לכיתור ביירות. רק ביום רביעי, 9 ביוני, בצהריים (ש'+72) החל התמרון הרב-חטיבתי, מהגדה הדרומית של נהר דאמור צפונה לעבר ביירות. במועד זה כבר אבד יתרון ההפתעה, וההגנה תוגברה; ביממות הבאות נאלצו

החטיבות לנהל קרבות קשים באזור העיירות דוחה ודאמור ובכפר סיל, בציר החוף, ובאיגופו ממזרח, בציר "תיגהוצת".

מאז יום שני, 7 ביוני, תוגברו דוחה וכפר סיל בגדוד מחבלים ובכוחות מפוצלים שלהם, שהגיעו לאזור במהלך נסיגתם מהדרום. יותר חשוב היה התגבור הסורי – גדוד קומנדו שחזק בצוותים של מפעילי מרני"טים (מטול רקטות נגד טנקים) וטילים נ"ט מונחים וגם פלוגת נ"ט. היה זה תגבור משמעותי לכוח המחבלים שהיה מוצב באזור והסתכם קודם לכן בפלוגה אחת.⁷⁷ מייד עם תחילת התמרון, ביום רביעי אחר הצהריים, נתקל כוח החוד של חטיבה 211 בהתנגדות קשה בדוחה ואחר כך בכפר סיל. היה זה הניסיון הראשון מתוך שלושה להתגבר על חסימת הציר. התוצאה: רק ביום ראשון, 13 ביוני, ואחרי אבדות, הצליחו הכוחות להתגבר על החסימה ולנוע לעבר שדה התעופה חלדה בדרום ביירות.

באופן דומה, ביום חמישי 10 ביוני, בקרב בדרך לכפר מתא בציר "תיגהוצת" (ואחר כך בכפר עצמו) נלחמו הצנחנים בגדוד בן מאות לוחמים של צבא שחרור פלסטין שהספיקו להגיע לגזרה מירדן ערב קודם לכן. כך גם למחרת בבוקר, יום שישי 11 ביוני, בקרב על קבר שמון, לחמו הצנחנים נגד כוח קומנדו סורי שכלל עשרות משאיות עמוסות חיילים, טנקים ונגמ"שים, שהגיעו לכפר זה עתה. האיגוף של הצנחנים ב"תיגהוצת" היה מוצלח ואילו ההבקעה בציר החוף הייתה מוצלחת פחות, אך משותפת להם ההערכה של יורם יאיר שהתקדמות של הכוחות המונחתים בימים שני ושלישי, 7 ו-8 ביוני, הייתה עשויה לחסוך אבדות רבות וזמן. בצהרי יום שישי, ש'120+, הוכרזה הפסקת אש. באותה שעה טרם הושג האיגוף האסטרטגי: כוחות צה"ל עדיין לא הגיעו ליעדים שנקבעו להם. הנחיתה באוולי לא הביאה לכיתור מהיר של ביירות אף כי היא סייעה רבות ללחימה במחבלים מדרום לאוולי. הסיבות לאי-העמידה ביעדי המלחמה נידונו כבר על ידי רבים; חלקן יוחסו להנחיות הדרג המדיני וחלקן לתפקוד לקוי של צה"ל בתכנון המלחמה ובניהולה.⁷⁸

כאן יוגבל העיסוק לגזרה המערבית, וביתר מיקוד - לסיבות לכך שלמרות הנחיתה המוצלחת באוולי, השתבש התמרון לעבר ביירות.

מתוכניות המלחמה עולות התובנות הבאות: הרעיון המבצעי היה שאת ההבקעה לביירות יבצעו הכוחות המשוריינים שיחברו לחטיבה 35. תפקיד הצנחנים היה להכין את השטח כך שהשריון יוכל לפרוץ מייד לאחר החבירה ולסייע לו בתמרון. על פי התוכניות, החבירה הייתה אמורה להתבצע במהירות, בתוך 24 שעות, בטרם יפוג הלם הנחיתה המפתיעה. משכך, היה ניתן להסתפק בכמות קטנה של רק"ם שינחת עם הצנחנים, מה גם שסד"כ הנחיתה היה מוגבל מאוד. וכך כתב מח"ט הצנחנים יאיר: "בכל התוכניות של פיקוד צפון דובר על כך שמכיוון שהאוגדות הנעות על ציר החוף יחברו עימנו תוך זמן קצר, ממילא תהיה זו משימתן להמשיך ולהתקדם צפונה".⁷⁹

קצין אג"ם של אוגדה 96 התבטא בבוטות:⁸⁰ "כאן בעצם כל הציפיות וההיגיון למיניהן של פיקוד צפון נופצו. הטענות היו שיחברו אלינו, האופטימיסטים אמרו בפחות מ-12 שעות, שזה ענין של נסיעה על ציר החוף". הוא הוסיף: "הפיקוד טען שיחברו אלינו תוך 10-20 שעות. כמובן שזה הוזם. נדמה לי שלא חברו

⁷⁷ אשר, **הלחימה בגזרה המערבית**, עמ' 206-208.

⁷⁸ ראו דוגמאות לשתי האסכולות: יהודה וגמון, "מטרה אחת יותר מדי", **מערכות** 413, יולי 2007. וגמון הציג כתב אשמה מפורט שכוון אל הדרג המדיני. רותם, לעומת זאת, כתב דברים קשים על תפקוד צה"ל: "במלחמת לבנון, למשל, התקשה צה"ל בניהול המבצעים וכמעט לא הייתה לו האפשרות לנהל כמה מבצעים באותו הזמן. כמו כן היה קושי גדול מאד בהנעת הכוחות, בשליטה בצירים, במשמעת הצירים ובקביעת סדר עדיפויות בצירים. היכולת של המפקדות הבכירות להגדיר, להבין את משמעות הדברים, לתמוך במאמץ העיקרי ולעודדו הייתה מוגבלת מאד. הייתה גם רתיעה מלשאת באחריות ונטייה כמעט של כל המפקדות הזוטרות להעביר את ההתמודדות עם הבעיה לדרגים הגבוהים ולמפקדות הממונות". אברהם רותם, **בדק בית בטירה**, מערכות, 2007 (להלן: רותם, **בדק בית בטירה**), עמ' 75.

⁷⁹ שם, עמ' 34-35.

⁸⁰ **תחקיר נוה**, עמ' 12, 5.

אלינו [עד] אחרי 60 שעות [...] וגם אז החבירה נעשתה בטפטוף, ז"א לא הייתה דחיפה של כוח". ועוד אמר: "אם היינו יכולים היינו לוקחים פי 3 רק"מ. אבל נגד זה לא היה מה לעשות, לקחנו רק"מ בהתאם למה שהנט"קים איפשרו מבחינת כושר מטען".

דברים אלה מעוררים שאלה: האם הכוח שנחת באוולי היה מסוגל לתמרן לביירות לפני שחברו אליו חטיבות השריון?

שאלה קשה, ופרופ' אלון קדיש סיפק לה תשובה נחרצת: "האפשרות לנצל את הצלחת הנחיתה למהלך עצמאי של התקדמות מהירה צפונה, המתגברת דרך הים והמסתמית באש מהאוויר ומהים - לא הובנה בתכנון וגם לא אחרי הנחיתה. ספק אם הבין מח"ט הצנחנים עצמו את מלוא היכולת הגלומה בהצלחת הנחיתה".⁸¹ קדיש ייחס את התקלה התכנונית "למגבלה תודעתית, פו"שית ומקצועית שתוצאתה - התייחסות למבצע שאין בו רצף יבשתי מאובטח כאל משימה שהסיכון בה גבוה מתועלתה".⁸²

קדיש לא ביסס את ביקורתו, ולכן קשה להתמודד איתה. לעומת זאת, זיכרונות יאיר ותחקיר נוח מעלים שהמח"ט אכן רצה לפרוץ קדימה לעבר ביירות סמוך לאחר הנחיתה, אך גם הוא חשש שהכוח שעמד לרשותו - לוחמים ורק"ם - לא היה בו די. תלונותיו על הדשדוש ביום שני ושלישי, 7 ו-8 ביוני, התייחסו לעצירת התנועה לעבר נהר דאמור (לראס סעדיאת).⁸³ יאיר ונוה כתבו, כל אחד בסגנונו, כי היה סיכון רב בהתקדמות מהירה של חוד אוגדה 96, כאשר לא היה מובטח שהחבירה עם חטיבות השריון העוקבות תבצע בלוח הזמנים המתוכנן.⁸⁴ יאיר גם הוסיף שבדאמור ובעיירות הסמוכות, עד פאתי ביירות, מצויים הריכוזים הגדולים ביותר של מחבלים, ושהכוחות הסוריים הקדמיים שם מצוידים במספר רב של טנקים, קני ארטילריה וטילי נ"ט; הוא חשב שכדי להילחם עימם זקוקים הצנחנים לחטיבות השריון.⁸⁵ לדעתו, אין ביסוס גם לטענה נוספת של קדיש, לפיה סיוע אש מהאוויר ומהים היה יכול למלא את מקום הרק"ם החסר.⁸⁶ פגזי 76 מ"מ של הסטי"לים ופצצות ממוטוסי קרב אינם מסוגלים לפתור בעיות בלחימה בשטחים הרריים ובנויים.

היה איגוף אסטרטגי?

ומכאן לשאלה - האם ניתן לראות בנחיתה באוולי איגוף אסטרטגי? כבסיס לדיון, נעשה שימוש בהגדרת אברהם רותם: "איגוף אסטרטגי הוא פעולה צבאית שמטרתה לגרום בפרק זמן קצר לשינוי משמעותי ויסודי בהערכות הכוחות בזירת הלחימה ותכליתו להביא למפנה חד, ברור ומשמעותי בפעולת היריב". הוא הוסיף והבהיר ששיטת הפעולה חייבת להיות תנועה, הפתעה וגמישות, והיא עתירת סיכונים: איגוף אסטרטגי עלול להפוך בנקל ל"סיבוך אסטרטגי" שנוקו רב.⁸⁷

צריך להודות שהנחיתה באוולי לא הביאה למפנה: היא אמנם סייעה לשבירה מהירה של ההגנה של המחבלים דרומית לאוולי,⁸⁸ אך זו הייתה מתרחשת ממילא, לנוכח היקף הכוחות שהפעיל צה"ל. מול כ-6,000 מחבלים בדרום לבנון, ייעד צה"ל להפעיל שמונה חטיבות במסגרת שלוש אוגדות. אבל הנחיתה לא סייעה די

⁸¹ אלון קדיש, מבצעי עומק מערכתיים של צה"ל והשליטה בהם בשלוש מלחמות, זרקור היסטורי 32, אמי"ץ-תוה"ד-המחלקה להיסטוריה, ינואר 2011, עמ' 58 (להלן: קדיש, מבצעי עומק מערכתיים).

⁸² שם, עמ' 6.

⁸³ יאיר, אתי מלבנון, עמ' 35.

⁸⁴ שם, עמ' 39-40; תחקיר נוח, עמ' 12.

⁸⁵ יאיר, אתי מלבנון, עמ' 43.

⁸⁶ קדיש, מבצעי עומק מערכתיים, עמ' 58.

⁸⁷ רותם, בדק בית בטירה, עמ' 69-70. ראו גם בפרק "מורשת הנחיתה" להלן בעניין הטקסונומיה של האיגופים הימיים.

⁸⁸ על השבירה המהירה ראו: סא"ל בני מס [בני מיכלסון], "מלחמת שלום הגליל, המהלכים הצבאיים העיקריים", מערכות 284, ספטמבר 1982, עמ' 28-29; וגם: אבירן, מסמכים ומקורות, עמ' 33-35.

הצורך לתמרון מהיר לעבר ביירות. היא הצליחה להפגיע - מאפיין חשוב של מהלך אסטרטגי מוצלח - אך לא היה בה מספיק מאסה על מנת להטריס את חיזוק מערך ההגנה דרומית לביירות. תכנון המלחמה בגזרה המערבית לא היה "עתיר סיכונים", והיו לכך ביטויים רבים: אי-שימוש במסוקי סער לאיגופים אנכיים בגלל חשש מאש נ"מ, זהירות בתמרון היבשתי לפני השמדת הטילים הסוריים, תכנון יתר ביצירת ראש החוף באווילי, ההנחיות למפקדים ביבשה ועוד.⁸⁹

קדיש "נוף" במפקדי צה"ל על כי נזהרו מדי, אך ספק אם הם ראויים לנזיפה.⁹⁰ עם זאת, ביקורתנו מציפה שאלה חשובה הנוגעת לתוכניות ולהפעלת הכוח. לאמור, מהם הסיכונים הסבירים שהדרג המדיני והפיקוד העליון היו צריכים לקחת בנסיבות של"ג - בהתחשב ביעדים האסטרטגיים, יחסי הכוחות, תנאי השטח, השיקולים המדיניים הבין-לאומיים, דעת הקהל בישראל, ועוד ועוד.

זו שאלה אסטרטגית, ברמה הגבוהה ביותר, ספק אם ניתן למצוא לה תשובות, ובוודאי שהיא חורגת מגבולות מחקר זה. עם זאת, לנוכח העדיפות העצומה של צה"ל אין להתפלג על נטיית הדרג המדיני והצבאי הבכיר לא ליטול סיכונים.

למה לא יותר נחתות?

דברי קדיש שהוזכרו לעיל מעלים שאלה מעניינת אף כי היפותטית: מה היה קורה אילו סד"כ הנחתות היה מאפשר להנחית באווילי כוח רק"ם משמעותי יותר.⁹¹ ניתן רק לנחש כי כוח כזה היה יכול לתמרן במהירות, לפני שהמתבלים והסורים היו מספיקים לעבות את מערכי ההגנה, ולכתר את ביירות עם פחות אבדות. ניחוש זה מזמין את השאלה: האם שגה המטכ"ל שצמצם את מספר הנחתות ושלל את היכולת להנחית חטיבת שריון, כמתחייב על פי הדרישה המבצעית. המקורות שעליהם מתבסס מחקר זה אינם מאפשרים לתת תשובה ישירה; עם זאת, ניתן לייחס למטכ"ל את השיקולים הבאים:

ראשית, הנחת העבודה הייתה שניתן יהיה לחבור לצנחנים לאחר 24 שעות (ואולי אף פחות, לדעת שר הביטחון), והיא הפחיתה את חשיבות האיגוף הימי לצורך תמרון מהיר לביירות. משכך, היא גם הפחיתה את התועלת הצפויה מסד"כ נחיתה גדול.

שנית, הנחתות הן אמצעי לחימה חד-משימתי, ומאז ומתמיד העדיף המטכ"ל להקצות משאבים לסד"כ האווירי והיבשתי, שכליו היו מסוגלים לבצע משימות מגוונות ולפעול בזירות השונות.

שלישית, הנטייה המסורתית של חיל הים לדרוש כלי שיט משוכללים ויקרים, שהייתה בעוכריו בשנות החמישים, גם הכשילה את מאמצעיו להגדיל את פלגת הנחתות בראשית שנות השמונים. הפעם המטכ"ל "ייבש" את החיל כשזה דרש להצטייד בשמונה נחתות משוכללות, רב-תכליתיות ויקרות (שתוכלנה לשמש גם כנושאות מסוקים וגם כחפ"ק מטכ"ל ימי בלחימה בזירות רחוקות ולתכליות נוספות).⁹²

⁸⁹ ראו, למשל, ביקורתו של משה לוי, סגן הרמטכ"ל בשל"ג, על החששות שבעטיים לא בוצעו איגופים אנכיים: שאול נגר ודוד הלוי (עורכים), "להחזיר את הכבוד האבוד של של"ג לצה"ל", **שיריון** 5, אוגוסט 1991, עמ' 9. כך גם הקביעה בדו"ח **וילנאי**, עמ' 22.

⁹⁰ קדיש, **מבצעי עומק מערכתיים**, עמ' 8.

⁹¹ אני מודע לאופי הספקולטיבי של השאלה, אך לדעתי יש לה מקום בשל המשקל הרב שיש להצטיידות בכלי שיט בשיח של חיל הים ולהתייחסויות הרבות לנושא בזיכרונות של המפקדים הבכירים. השאלה קשורה גם להפקת הלקחים ולבניין הכוח הימי אחרי של"ג, שייחקרו בהמשך למאמר זה.

⁹² בשנות החמישים "ייבש" המטכ"ל את החיל בסירובו לאשר רכש משחתות משוכללות ויקרות, וכך התאפשר רכש הדור הראשון של הצוללות ופיתוח ספינות הטילים המהפכניות. ראו: אלרון וברונפלד, **המטכ"ל מול חיל הים בעשור עגום**, עמ' 184-193. נתי שמחוני, ראש אגף התכנון, אמר: "אני הולך להפיל את [הנחתות] הרב-תכליתי, הרב-תכליתי פשוט מייקר כל כך את הספינה [...] חיל הים רוצה [שיהיה] גם נט"ק וגם [יכולות נוספות] ואני טוען רק נט"ק". ראו: **פרוטוקול כנס מפקדי אוגדות - תכנית שחר**, 24.7.1981, עמ' 35-36.

סיכום המאזן האסטרטגי

הנחיתה באוויל לא הייתה בבחינת איגוף אסטרטגי. לעצם הנחיתה לא היו הישגים מרעישים, מצד אחד, אך התמרון לעבר ביירות לא היה עתיר סיכונים, מצד שני. ייתכן שסד"כ נחתות גדול יותר היה יכול לחסוך באבדות ולקצר את משך התמרון לכיתור ביירות, אך המטכ"ל לא הקצה לנושא משאבים; להפך, בשנים שאחרי מלחמת יום הכיפורים צומצם ונחלש סד"כ הנחיתה. "ליבוש" פלגת הנחתות התרחש למרות שהמטכ"ל היה מודע ליתרונות האיגוף הימי. לכן ניתן לייחס את החלטותיו, מצד אחד, להתבססות על ההערכה שהשריון יחבור לצנחנים בתוך 24 שעות, ומצד אחר - לרתיעתו המסורתית מהשקעה בסד"כ ימי, חד-משימית. האפיון הלא-צנוע של הנחתות העתידיות על ידי מתכנני חיל הים, גם הוא תרם לליבוש. למה נכשלה החבירה, השלב הקריטי בתמרון לביירות שנועד להיות אסטרטגי? זו שאלה נכבדה שחורגת ממחקר על חיל הים.

מורשת הנחיתה

כך סיכם אלמוג את פעולות החיל: "להערכת, הייתה במבצע זה הוכחה מיוחדת של הפוטנציאל הגדול הגלום בכושרו של חיל הים, ובאפשרויות של החיל לסייע, במידה כה תורמת, ללחימה ולהכרעה ביבשה. זו הפעם הראשונה בתולדות צה"ל בה מומשו בהיקף כה הדוק ומאסיבי אפשרויות הסיוע הגלומות בנט"קים, ובאופן בולט אף יותר התבטא הפעם הסיוע באש מצד הספינות". סיכום זה, בניסוחים שונים, מבטא את מורשת חיל הים.⁹³

מפקדים מצויים לנצל הצלחות מבצעיות לחיזוק המורל ולטיפוח גאוות הזרוע (וגם לקבלת משימות חדשות ומשאבים בהתאם); זוהי פעולה מנהיגותית חשובה, ומלחמת של"ג סיפקה סיפורי הצלחות שהעשירו את המורשת הימית. עם זאת, הנחיתה מוסגרה והוארה באופן שיצר תמונה מוגזמת משהו. בפרק הקודם צוטטה הגדרת אברהם רותם לאיגוף אסטרטגי. כאן ננסה, בעזרת הגדרה זו, לבחון את הנחיתה באוויל ולהשוותה לאיגופים הימיים הבולטים בתולדות צה"ל וצבאות העולם.

הנחיתה באוויל בהקשר הישראלי: מבצע "רביב" היה פשיטה מוצלחת מאוד של כוח שריון פלוגתי מינוס, שנחת בספטמבר 1969 במפתיע בחוף המצרי של מפרץ סואץ, עשה שמות בכוחות המשמר ובמתקנים שם וחזר לסיני ללא אבדות אחרי כעשר שעות.⁹⁴ היה זה אחד המבצעים הטקטיים המזהירים שבוצעו במלחמת ההתשה. היו מחברים שהזכירו את הנחיתה באוויל בנשימה אחת עם הנחיתה במפרץ סואץ ואף ייחסו ל"רביב" הישגים אסטרטגיים.⁹⁵

שני חוקרים מובהקים של התקופה סברו אחרת. חיים נדל כתב: "אין להתעלם מהעובדה כי גם המבצעים המיוחדים הגדולים והבולטים בשטח מצרים כמו הפשיטה המשוריית בחוף מפרץ סואץ [...] לא אילצו את הכוחות המצריים בקו התעלה להפסיק את האש". הוא גם ציטט את שר הביטחון משה דיין שאמר: "למרות כל אלה [המבצעים המיוחדים] לא הפסיקו הכוחות המצריים את האש והמלחמה הסלימה".⁹⁶

⁹³ מפקדת חיל הים-מדור חינוך, **חיל הים במערכת "שלום הגליל"**, דברי הסבר למפקד, יוני 1982, עמ' 11.
⁹⁴ ערב "רביב" ביצעה שייטת 13 את "אסקורט" - הטבעת כלים מצריים שסיכנו את "רביב". ראו תיאורים של "רביב" אצל: רז, **האיגוף הימי**, עמ' 40; אברהם זהר, "אסקורט" ו"רביב" - פשיטות במפרץ סואץ, ספטמבר 1969, **מערכות** 297, ינואר 1985; אלדר, **שייטת 13**, עמ' 421-423.

⁹⁵ ראו למשל: רז, **האיגוף הימי**, עמ' 40.

⁹⁶ חיים נדל, **בין שתי המלחמות**, מערכות, 2007, עמ' 236-237.

יואב גלבר הגיע למסקנה דומה וציטט את הרמטכ"ל חיים בר-לב, שטען כי נאצר מושפע רק ממה שמאיים על שלטונו, וכי פשיטה כמו "רביב", שבה אבדו למצרים 150 חיילים, איננה בגדר איום עליו, שכן הציבור המצרי אדיש.⁹⁷

לבסוף יצוין כי גם לדעת רותם, הוגה ההגדרה שבה נעשה שימוש בפרק זה, "רביב" "לא היה איגוף אסטרטגי, אף שהנחיתה היתה מבצע גבורה חשוב".⁹⁸

ניתן לזהות גם הפרזה של גדעון רז בקשירת הנחיתה באווילי למבצע "אור ירוק" - התוכנית הנועזת מאוד לאיגוף ימי של הכוחות המצריים בגזרת התעלה.⁹⁹ התוכנית שנועדה לחולל מפנה בלחימה לא בוצעה בגלל נסיבות מלחמת יום הכיפורים, ולכן אין טעם לקשור נחיתה שבוצעה בלבנון עם תוכנית שלא יצאה לפועל במצרים.

הנחיתה באווילי בהקשר העולמי: בדרך מקרה התרחשה הנחיתה שבועיים לאחר שכוח משימה בריטי קטן נחת באיי פוקלנד והצליח להכניע את הכוחות הגדולים של ארגנטינה שהתבצרו שם. היו מחברים לא עמדו בפיתוי ועשו גזרה שווה בין השניים.¹⁰⁰ הגדרתית, כיבוש איי פוקלנד לא היה איגוף ימי, שכן הדרך היחידה ליצור מגע עם האויב הייתה על ידי נחיתה מהים. כך גם היה בעת פלישת גרמניה לצפון נורווגיה באפריל 1940, בפלישות של בעלות הברית לצפון אפריקה ולאירופה במלחמת העולם השנייה (תחילה בסיציליה ואחר כך בדרום איטליה) ובכיבוש איי האוקיינוס השקט באותה מלחמה. אלמוג, רז ואלדר הזכירו את הנחיתה באווילי גם בהקשר הנחיתה האסטרטגית המזהירה של הכוחות האמריקאיים בפיקוד גנרל דאגלס מקארטור בחופי אינצ'ון הסמוכים לסאול בירת קוריאה. נחיתה זו ניתקה את קווי האספקה לכוחות הצפון, שקודם לכן הצליחו לכבוש את רוב שטחה של קוריאה הדרומית, שברה את מתקפתם והטתה את כף המלחמה לרעתם. נחיתה זו היא מופת לאיגופים ימיים בשל הישגיה האסטרטגיים ובשל הסיכונים העצומים שנטל מקארטור. הראשון שבהם נבע מהקושי הפיזי לבצע את הנחיתה (בגלל הטופוגרפיה, הזרמים בים ותנאי הגאות והשפל), והשני היה החשש שהכוח הנוחת ייבלם ויתנתק מאות קילומטרים בעורף האויב. הסיכון השלישי היה השימוש בשתי הדיוויזיות שהיו אמורות לאבטח את פינוי הכוחות ממתחם פוסאן במקרה שתובס שארית הכוחות האמריקאיים והדרום-קוריאניים; בבחינת העתודה לאבטחת "דנקרק של המזרח הרחוק". אין פלא איפוא, שהמפקדים שהיו כפופים למקארטור התנגדו למבצע.¹⁰¹

במורשת הקרב של מלחמת העולם השנייה, פעולות נחיתה ימית, גם אם לא היו איגוף, זכו להערצה בשל הסיכונים העצומים שנטלו המתכננים. הדברים אמורים בסיכונים שבנחיתה בחופים מוגנים היטב (כפי שאירע בנורמנדי ובאוקיינוס השקט), בסיכון שבהתקפת-נגד אפקטיבית על החי"ר הנוחת (כפי שאירע בסיציליה ובחופי דרום איטליה) ובסיכון שהכוח האמור לחבור לנוחתים ייתקע בדרכו ולא יגיע בזמן, כפי שקרה במבצע "שינגל" (Shingle), הנחיתה באנציו הסמוכה לרומא בינואר 1944. כך גם היה במבצע "מרקט גרדן" (Market Garden) בהולנד בספטמבר 1944 - איגוף קלאסי, אף כי מהאוויר, כשגיס 30 הבריטי לא הצליח לחבור לדיוויזיית הצנחנים שהוצנחה ליד העיר ארנהיים במטרה להשתלט על גשר חיוני גדול על נהר הריין. סיכון מסוג אחר התגלה מייד לאחר הנחיתה בגוודלקנל באוגוסט 1942, עת נסוגו מהאזור כל ספינות

⁹⁷ יואב גלבר, **התשה המלחמה שנשכחה**, כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2017, עמ' 396.

⁹⁸ רותם, **בדק בית בטירה**, עמ' 70-71.

⁹⁹ רז, **האיגוף הימי**, עמ' 40.

¹⁰⁰ זהר, **חיל הים**, עמ' 49; רז, **האיגוף הימי**, עמ' 12.

¹⁰¹ הסיכונים שנטל מקארטור תוארו אצל: אלמוג, **הפלות חיי**, עמ' 957-959, 1267, 1287; וגם אצל: אלדר, **האיגוף הימי - גורם רב חשיבות**, עמ' 34-35.

צי ארה"ב (כולל נושאות מטוסים) בגלל איום מצד כוח ימי יפני חזק. לבסוף, חיל המשלוח הגרמני שנחת וכבש את צפון נורווגיה היה צפוי להישמד אילו יורט בדרכו על ידי הצי הבריטי העדיף.

בנחיתה באוולי לא נחשף צה"ל לסיכונים כאלה; ובעיקר, שייטת 13 והצנחנים לא נאלצו לנחות מול אש של מתאבדים יפנים (ואף לא שיעים), כפי שהיה בכיבוש היקר של האיים באוקיינוס השקט. אלדר סיפר כי "בבוקר שלאחר הנחיתה התגלו בבית ליד החוף שני מחבלים חמושים שברחו מהרכב שנפגע [על ידי מארב לוחמי שייטת 13], למזלנו הם היו בהלם ולא חשבו להפעיל את נשקם נגד הספינות שהגיתו מהים". אכן מזל גדול.¹⁰²

לסיכום, בחוברת מורשת שפרסמה מפקדת חיל הים סמוך לאחר שלי"ג ציינו מפקדים: "צה"ל הצליח ליישם בהצלחה מירבית מבצע נחיתה מהים הנחשב גם בצבאות שהתנסו בכך לאחד המבצעים המסובכים והקשים ביותר לביצוע, מבחינת התיאום הבינזרועי והיקף הסיכונים הכרוכים בו";¹⁰³ אולם בחינה של מבצעי הנחיתה המהוללים במלחמת העולם השנייה ואחריה מצביעה כי צירוף הנחיתה באוולי אליהם הוא הפרזה. וזאת מהסיבות הבאות: ראשית, בשלי"ג ניתן היה להגיע למגע עם האויבים וליעדים המערכתיים גם ללא האיגוף הימי. יתר על כן, אף שהנחיתה באוולי הייתה מבצע מסובך וקשה לביצוע, הרי לא ניתן להשוותו, מבחינת הסיכונים, למבצעים שהוזכרו לעיל, בוודאי לא לנחיתה באינצ'ון.

שנית, מבחינה רעיונית (חרף ההבדלים העצומים בהיקף הכוחות ובעוצמת האויב), מבצע "מרקט גרדן" ומבצע "שינגל" הם הדומים לנחיתה באוולי; לא אינצ'ון ולא נורמנדי. ב"מרקט גרדן", תפיסת הגשר הגדול הייתה אמורה לאפשר התקדמות מהירה של כוחות היבשה לעבר גרמניה. ב"שינגל", תפיסת חוף אנצ'ו בעורף ההגנה הגרמנית הייתה אמורה לחסוך הבקעות ולהחיש את ההתקדמות הקשה לאורך המגף האיטלקי. שני האיגופים האלה הסתיימו בכי רע, מה שלא קרה בשלי"ג. הנחיתה באוולי לא הביאה לכיבוש מהיר של ביירות, אבל גם לא גרמה אבדות לכוחותינו.

תמונת הקרב והניצחון - חיל הים התכוון היטב לנחיתה, גם בהיבט התודעתי, ודאג לתמונת ניצחון. לראשונה בתולדות צה"ל, צוות טלוויזיה שבראשו עמד קצין ימי במילואים הצטרף למבצע והפיק סרטון יפה של החפת הנטי"קים בצהרי היום השני למלחמה. הרק"ם שנחת באוולי, תוך שהוא מתקדם לעבר "המטע היפה של עצי הדקל", אכן סיפק תמונת ניצחון מרשימה.¹⁰⁴ מטע עצי הדקל אמנם דמה לאלה שבחופי האיים באוקיינוס השקט, אך בכך מתמצה הדמיון בין הנחיתה באוולי לנחיתות בטאראווה, גוודלקנל ואיוו-גימה. אין לשכוח שסבב הנחיתה הראשון באוולי נעשה בליל ירח ובתנאי ים חלק; על הכוח הנוחת לא נורתה אש, והמרחק בין ראש הנקרה לאוולי היה 60 ק"מ בלבד. ובנוסף, בשלי"ג אנחנו היינו ה"רביס", המצוידים במיטב אמצעי הלחימה ביבשה, בים ובאוויר, והנחיתה התבצעה ללא אבדות.

יודגש כי אין בדברים אלה להפחית מהשבחים לנחיתה שהשמיעו שר הביטחון, הרמטכ"ל, מפקד חיל הים ועוד. הדברים באים רק על מנת להעמיד את המורשת על בסיס איתן יותר. ניתן להבין את רצון החיל לרומם את הנחיתה, ועוד יותר - את שר הביטחון והרמטכ"ל שהרעיפו עליה שבחים. המלחמה ביבשה הייתה בינונית בהישגיה והורישה מספר קרבות לא מוצלחים בשלוש הגזרות. משכך, לשר הביטחון ולרמטכ"ל הייתה תועלת בהבלטת הנחיתה באוולי, כמו את השמדת סוללות הטילים הסוריים ואת הפלת 85 מטוסים סוריים, שהיו הצלחה מרעשה בקנה מידה עולמי.

¹⁰² אלדר, שייטת 11, עמ' 255.

¹⁰³ מפקדת חיל הים-מכ"א-ענף פרט חינוך-מורשת חיל הים, הנחיתה בחוף אל אוואלי, חיל הים במערכת "שלום הגליל" (להלן: סיכום מורשת), עמ' 10. ההדגשה שלי, ש"ב.

¹⁰⁴ שם, עמ' 11.

מלחמת האדמירלים - מורשת הנחיתה באווילי כוללת גם מלחמת אדמירלים (וקפיטנים), שאיננה מביישת את מלחמת הגנרלים שפרצה בעקבות מלחמת יום הכיפורים. בנחיתה לא נורתה אש אויב משמעותית, אבל אחריה פרצו במפקדות חיל הים קרבות עזים. ניתן להבין את הגנרלים, שבעקבות הכישלונות ביום הכיפורים ניסו להטיל אשמה על אחרים; קשה יותר להבין את מלחמת האדמירלים שפרצה למרות ההישגים המוערכים של חיל הים בשל"ג.¹⁰⁵ אחת התוצאות שלה הייתה נטייה להגזים בתיאור ובהערכת פעילות פלגת הנחתות. מפקדה, מייק אלדר, השווה אותה לפעילות "לוחמי הקומנדו הימי שחדרו ארבע פעמים לנמל ע'רדקה במלחמת יום הכיפורים".¹⁰⁶ הוא גם השווה את הנחיתה באווילי לזו שבאינצ'ון ולמבצע "רביב", תוך שהוא מייחס לשני "תוצאות טקטיות, אסטרטגיות ופוליטיות מרחיקות לכת".¹⁰⁷ תוצאה נוספת הייתה האדרה מוגזמת של הנחתת הרק"ם בסבב השני.¹⁰⁸

לסיכום - הנחיתה באווילי לא הייתה הצלחה מסחררת כמו האיגוף הימי באינצ'ון, והיא גם אינה עומדת בשורת מבצעי הפאר של צה"ל לדורותיו. בהיסטוריוגרפיה הישראלית ראוי שהיא תיזכר כמהלך טקטי מוצלח מאוד, שהוכן ובוצע כהלכה על ידי חיל הים וחיטיבה 35, אך לא הייתה לו תרומה אסטרטגית חשובה. היקפה מעמיד אותה מעל לפשיטות המוצלחות שבהן הצטיין צה"ל מאז ומתמיד, אך היא לא הגיעה, כאמור, לכדי איגוף אסטרטגי.

סיכום

הנחיתה באווילי ראויה לשבחים שהורעפו עליה, וכך היא תוארה בהיסטוריוגרפיה הנרחבת של חיל הים ושל מלחמת של"ג.

מאמר זה האיר אותה גם מזוויות פחות ידועות תוך הסתמכות, בעיקר, על דו"חות ומסמכים צה"ליים. "מלחמת האדמירלים" שפרצה אחרי המלחמה מטילה הגבלות על השימוש בזיכרונות של מפקדים שפורסמו מאז המלחמה, ומאמר זה לא התיימר לשפוט בין הצדדים הלוחמים.

ניתן לסכם את המחקר בתובנות הבאות:

ראשית, חיל הים פעל כנדרש בשל"ג וזכה לשבחים רבים, בראש ובראשונה על הנחיתה באווילי. במסגרת ההכנות לנחיתה ראויים לציון לשבח התרגולים הרבים שהתבצעו עם הצנחנים והשריונאים ושיתוף הפעולה עם התותחנים. לעומת זאת, המצב העגום של פלגת הנחתות ראוי לציון לגנאי והאחריות לכך מתחלקת בין המטכ"ל לחיל הים. ההכנות האחרות, שרובן לא זכו לחשיפה קודמת, מקבלות ציון מעורב. מערך הפיקוד והשליטה הימית, בחירת חוף הנחיתה ושיתוף הפעולה עם חיל האוויר - בכל אחד מנושאים אלה היו הכנות טובות וגם טובות פחות. הקושי להעריך את שלושת הנושאים האחרונים (שכוננו לעיל "רשומונים") נובע, בין השאר, מהיעדר תחקירים מסודרים שבחנו אותם לעומק. גם הצוות המטכ"לי בראשות וילנאי לא הלך עד הסוף; משום שפניו היו לעתיד ואולי גם בגלל הרתיעה המסורתית מלהעמיק בחקר הצלחות מבצעיות.¹⁰⁹

¹⁰⁵ בשל ההערכה הרבה שאני רוחש לחיל הים ולמפקדיו, לא הרחבתי בעניין זה. הדברים ידועים לקוראי הזיכרונות של אלמוג, אלדר ורהב, ולחשופים לתקשורת "מתחת לפני המים" של ותיקי החיל.

¹⁰⁶ אלדר, **שייטת 11**, עמ' 246.

¹⁰⁷ אלדר, **האיגוף הימי**, עמ' 34-35.

¹⁰⁸ מראה הנחיתה הזכיר לאלדר את הסרט "היום הארוך ביותר", על הנחיתה בחופי נורמנדי, לא פחות! ראו: **שייטת 11**, עמ' 229-226.

¹⁰⁹ ראו: **דו"ח וילנאי**, עמ' 5: "קיימת בעיה אמיתית להפיק לקחים ממצע מוצלח אשר שלב הנחיתה בו עבר ללא ארועים חריגים".

שנית, הנחיתה המוצלחת סייעה למיטוט מהיר של ההתנגדות המאורגנת של המחבלים דרומית לאוולי, אך לא היה בה כדי לממש איגוף אסטרטגי לעבר ביירות. החטיבות כיתרו את ביירות רק אחרי הפסקת האש, והן הגיעו אליה רק אחרי קרבות הבקעה קשים; השריון בציר החוף - אחרי לחימה קשה בדאמור, דוחה וכפר סיל; הצנחנים בציר "תיגהוצת" - אחרי לוחמת חי"ר קשה ומופתית בשטח הררי.¹¹⁰ קל לקבוע שהסד"כ הבעייתי של הנחתות לא איפשר להנחית כמות משמעותית של רק"ם, שהייתה מאפשרת לנצל את הלם ההפתעה ולתמרן במהירות לביירות, לפני שהסורים והמחבלים עיבו את ההגנה על הצירים אליה. קשה לקבוע שהמטכ"ל שגה בכך שלא אישר רכש נחתות בהיקף שיהלום את המשימה.

שלישית, מורשת הקרב של חיל הים נוטה להגזים בתיאור הישגי הנחיתה. הנחיתות המפורסמות במלחמת העולם השנייה, בקוריאה ובפוקלנד התאפיינו על ידי סיכונים גבוהים מאוד; באלה שהצליחו - ההישג היה בהתאם, ובאלה שנכשלו נוצרו "סיבוכים אסטרטגיים"; לכן לא ניתן להעמיד את הנחיתה באוולי בשורה אחת עימם, לא מבחינת ההצלחות וגם לא מבחינת הסיכונים.

מילה אחרונה, חיל הים הגיע להישגים יפים מאוד בשל"ג, ואלה תוארו כבר על ידי רבים. מאמר זה הצביע גם על חיכוכים קלאוזביציים שלא זכו עד כה לחשיפה הולמת - חיכוכים בממשק בין החיל לבין "הירוקים" (בפיקוד הצפון ובמטכ"ל) וחיכוכים בתוך החיל. חיכוכים מסוג זה אינם חריגים; הם מאפיינים כמעט כל עשייה צבאית, גם מוצלחת כמו הנחיתה באוולי, אך חשוב לזהותם ולהציגם לשם הפקת לקחי אמת ולביסוס המורשת על יסודות מוצקים.

¹¹⁰ ראו הקדמת שר הביטחון יצחק רבין אצל: יאיר, **אתי מלבנון**, עמ' 8-9.